

ATATÜRK YOLU

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

MAYIS 1989 YIL : 2 SAYI : 3

*“Ey yükselen yeni nesil! İstikbâl sizindir.
Cumhuriyeti biz kurduk onu yükseltecek ve
devam ettirecek sizlersiniz.”*

K. Atatürk

MİSAK-I MAARİF

Prof. Seçil AKGÜN ve Murat ULUĞTEKİN

Giriş

Ülkemizde siyasal, sosyal veya ekonomik bir aksaklık değerlendirilip nedeninin kaynağına inilince hemen hemen her zaman ortak bir yargıya varılır. Yetersizlik; eğitim noksanlığına veya yoksunluğuna dayandırılır. Gerçekten de eğitim-öğrenimin Türkiye'nin en önemli sorunu olduğunu öne sürmek, hiç de abartmalı bir sav değildir. Üç kıtada yüzyıllarca egemen Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesini ve çöküşünü eğitim yoksunluğuna bağlamak da abartma sayılamaz. Kaldı ki, bu gerçek, Osmanlı'nın son dönemlerinde devlet adamları ve aydınlar tarafından kavranmış, türlü önlemler alınmış, yine eğitim yetersizliği dolayısıyla yeterince güçlü olamayan bu önlemler, İmparatorluğu tarihe karışmaktan kurtaramamıştır. Ancak gerçek, Cumhuriyetin kuruluşunda rol alan aydın kadroya yararlı olmuştur. Eğitim-öğrenim sorunu, Cumhuriyetin kurulması aşamasında çok daha gerçekçi ve akılcı boyutlarda ele alınmış, en ön planda tutulmuştur. Ülkenin düşman çizmeleri altında çiğnendiği günlerde bir yandan Türk topraklarının uğradığı haksız işgale karşı Kurtuluş Savaşı örgütlenirken, bir yandan da kurtuluş sağlandığı andan itibaren gereken bağımsızlığı koruma görevine hazırlık, eğitim-öğrenime yönelerek yapılmaya başlanmıştır. Kurtuluş Savaşının önderi Atatürk, ulusu yetiştirmek için eğitim-öğrenime yönelmekte bir an dahi yitirmenin büyük yanlış olacağı bilinciyle Kurtuluş Savaşına paralel bir eğitim seferberliği sürdürmüştür.

Kurtuluş Savaşının başlangıcı sayılabilecek 1921 yılında eğitici kadronun da sorunla aynı boyutlarda ilgilenmesini sağlayabilmek amacıyla bir Maarif Kongresi toplamıştır. Atatürk'ün bu kongreyi açış söylevinde işlediği ana tema, savaş kazanıldıktan sonra Türkiye'nin ulusal bir devlet olacağı ve ancak çağdaş bilince erişmiş, lusal eğitimle yetişmiş ulusça korunabileceği idi. Kaldı ki, ulusal eğitim ge-

reği, daha Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Maarif Nezaretinin ilk programında da vurgulanmıştı.

Bilindiği gibi ulusal eğitim denilince akla gelen, yurdun tüm eğitim kurumlarında aynılıkla uygulanan laik eğitimidir. Oysa Osmanlı İmparatorluğunda eğitim, ikilemler içindeydi. Dinsel eğitime dayalı medreseler, çağdaş eğitime dayalı "mektepler", bunlardan da ayrı olarak azınlık okulları, ülkeye çelişik dünya görüşlü bireyler yetiştirmekteydi. İşte bu çelişkiye son vermek ve ilmin yol göstericiliğinde çağdaş eğitimi ulus çapında geçerli kılmak amacıyla Kurtuluş Savaşı sürerken bile hızla "tevhid-i tedrisat" yani tüm eğitim-öğrenimin "ulusal eğitim" de birleştirilmesine doğru yol alındı.

1923 yılı başında dönemin Maarif Nazırı İsmail Sefa (Özler) Bey, öğrenimin birleştirilmesinde gözetilecek esasları bir genelge halinde yayımlayıp bunu ülkenin bütün öğrenim kurumlarına ve okullarına gönderdi. Gözetilmesi gereken, "çağdaş ve ulusal eğitimle gençliği geleceğe yöneltmek ve böylece herhangi bir geriye dönüşün önüne geçmek"ti.

Ulusal eğitime geçiş, iki sorunla belirmektedir: Bunların ilki, eğitim-öğrenimde amacın ne olacağı, ikincisi de amaca nasıl ulaşılacağıydı.

Atatürk, bu programı; "Bizim takib edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut olan cehli izale etmektir. Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını hayat-ı iktisadiyeye fikren müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malumatı ameli bir tarzda vermek usul-ü maarifimizin esasını teşkil etmelidir"¹ diyerek yetişecek kimseleri bir an önce yaşama hazırlamak ve ülkede üretici durumuna getirmek gereğini belirterek vurgulamıştı. Bu sözleriyle bütünleşen "eğitimin maddi hayatta başarı sağlayan bir cihaz, eğitim ve bilginin insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm yahut medeni zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmesi"² sözleriyle, bu fikir güçlenmektedir.

Bu bakış açısıyla öğrenimin birleştirilmesine gidilirken, eğitim-öğrenim yetkililerinin de aynı hedefe yönelmelerinin amaçlandığı, değinilen genelgede belirmektedir. Daha 1924 yılında yayınlandığı

1 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1961, s. 230.

2 Ibid, s. 298.

Maarif Vekâleti Mecmuasında “Vesika” olarak nitelendirilen bu genelgenin yeni yazıya çevrilmiş şeklini veriyoruz. Aynı genelgeyi esas alarak o dönemin tanınmış eğitimcilerinden Mustafa Rahmi (Balaban) Bey’in³ “Gazi Hazretlerinin Eğitim Umdesi; Asri Terbiye ve Maarif” adlı 1923 yılında yayınlanmış yapıt, genelgenin içerdiği ilkelere uygulamaya dökülebilmesi için güçlü bir yol gösterici olmak üzere hazırlanmıştır.

1923 yılında yayınlanmış olan bu yapıtın, Atatürk’ün bilgisi dahilinde –belki de direktifiyle– yayınlandığını öne sürebiliriz. İçeriğinin Atatürk’ün Türk eğitim sistemi için öngördüklerini yansıtmaması, bu konuyu doğrulamaktadır. Yeni harflere çevirisinin günümüz eğitimcilerine ışık tutacağını umarak hazırladığımız bu yapıtta birkaç nokta üzerine dikkat çekmek istiyoruz. Bunların ilki, “Yeni programda noktayı azimet, indî mülahazalarımıza istinaden “çocuklar ne öğrenebilir, kabiliyetleri ne derecededir” sözü, ikincisi, “... Bu ölçüleri sağlayacak mektep programı kitabilikten çıkıp hayati olmalıdır.. Dünün programı ile yarının adamları yetiştirilemez” cümleleri, üçüncüsü de gençleri“... ameli, pratik bilgi ile donatıp hayata hazırlama”dır.

Bu belirlenen noktalar, yabancı düşünür ve eğitimcilerin de görüşlerine yer verilerek, yapıtta ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Yine çok önemli bir nokta, Türkiye’yi çağdaştırmanın kaçınılmaz gereksinmesi olan eğitim-öğrenim düzenlenmesinin, İsmail Sefa Bey’in de-ğindiğimiz genelgesine dayandırılmış olmasıdır. Üstelik yazar, genelgeyi “Misak-ı Maarif” olarak tanımlamıştır. Bu suretle, eğitim; bağımsızlık ve ekonomik gelişme ile birleştirilip bütünleştirilmiştir. Şöyle ki, Misak-ı Milli, bilindiği gibi tam bağımsızlık olgusunu içeren, gerek Kurtuluş Savaşı gerekse Türkiye Cumhuriyetinin temel taşı olarak tanıtılmıştır. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi ile ekonomik bağımsızlık ve ekonominin vazgeçilmez yeri üzerine dikkatler çekilmiş, bu kongrede bir “Misak-ı İktisadi” oluşturulmuştur. Eğitim düzenlemesi de “Misak-ı Maarif” sözü ile tanımlanarak üç önemli “misak”; bağımsızlık, ekonomi ve eğitim, henüz adı konmamış Türkiye Cumhuriyetinin temeli olarak saptanmıştır. Nitekim de-ğini- len genelgenin ve yapıtın yayınlanmasını izleyen yıl, 1924 yılının 3 Mart günü, Tevhid-i Tedrisat konusu Türkiye Büyük Millet Meclisine

³ Dönemin ünlü eğitimcilerindendir. İsviçre’de eğitim görmüştür. Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Azalığı görevinde bulunmuştur. İzmir Erkek Lisesi ve İzmir Amerikan Kolejinde felsefe ve psikoloji öğretmenliği, İzmir Kız Öğretmen Okulunda Pedagoji öğretmenliği ve yine aynı okulda müdürlük yapmıştır.

getirilmiş ve Halifeliğin Kaldırılması yasasının kabulünden sonra, eğitimin laikleşmesi, ulusallaşması anlamına gelen Tevhid-i Tedrisat yasası kabul edilmiştir.

Öğrenimin Birleştirilmesi yasasını izleyen eğitim, meslek okullarına yeterince yer vermemek, eğitimi “insan için bir süs” olmaktan çıkarıp “maddi hayatta başarıyı sağlayan bir cihaz, haline getirmek suretiyle ülkeye genelde, sayıları gittikçe kabaran kapasitesiz fakat diplomalı işsizler yetiştirmekten başka bir işe yaramamaktadır.

Önce değinilen kitapçığı; daha sonra hazırlanışına, dolayısıyla eğitimcilere katkısı kuşkusuz olan İsmail Sefa Bey’in Genelgesini veriyoruz. Her ikisinin de yayınlandığı 1923 yılı sonunda Maarif Vekili olan ve zamanında Tevhid-i Tedrisat Yasası gerçekleşen Vasıf (Çınar) Bey’in de ertesi yıl yayınladığı bir başka genelgeyi okuyucuya eğitimcilerin kitaptan ne denli etkilendiğini gösterebilmek için, ekledik.

Mustafa Rahmi Bey’in ilginç yapıtının yeni harflere çevirisi sırasında cümle kuruluşları ve noktalaması aynen korunmuştur.

Metinde Geçen Yabancı Düşünür ve Eğitimcilerle İlgili Kısa Açıklama

Basedow, Johann Bernhard veya Bernard de Nordalbingen (1723–1790); Alman eğitimcisi. Rousseau’nun eğitim konusundaki düşüncelerinden etkilenip Pestolozzi ve Campe üzerinde etkili olup kurduğu enstitüde kendi eğitim ilkelerini uygulamıştır. Eğitimle ilgili “Ana ve Babalar İçin Metod Kitabı” gibi eserleri vardır.

Binet, Alfred (1857–1911); Fransız psikoloji ve fizyoloji bilgini. Deneysel ruhbilimle ilgili “Küçük Çocukların Zeka Gelişmesinin Ölçümü”, “Çocuklar Hakkında Modern Düşünceler” gibi eserleri vardır.

Claparède, Edward (1873–1940); Çocuk psikolojisi üzerine araştırmalar yapmak üzere bir enstitü de kurmuş olan İsviçreli psikolog. Önemli eserleri; “Çocuk Psikolojisi ve Deneysel Eğitim” “Törebilim ve Siyaset”.

de Candolle, Alphonse Louis Pierre-Pyramus (1806–1839); İtalyan botanikçisi. Botanikçi bir aileden gelmektedir. En önemli eseri “Açıklamalı Bitkisel Coğrafya”dır.

Dewey, John (1859–1952); Amerikan filozof ve pedagoğu. Kendisinin ortaya attığı ve pragmacılığın bir çeşidi olan “aletçilik” kavramını kurduğu deneme okulunda uygulamıştır. “Okul ve Toplum”

“Demokrasi ve Terbiye” gibi pedagojik eserleri vardır. Çağdaş Türk eğitim sistemi üzerinde etkili olmuştur.

Fröbel, Friedrich (1782–1852); Alman pedagogu. “İnsanın Eğitimi” adlı kitabında öne sürdüğü ve küçük çocuklar için açtığı okulda uyguladığı metodlar Pestalozzi’nin fikirlerinden doğmuştur. Amacı çocukta yetilerin dengesini gerçekleştirmektir.

Galluppi, Pasquale (1770–1846); Napoli’de mantık ve metafizik profesörlüğü yapmış İtalyan filozofu. “Filozofça Mektuplar” adlı eseriyle tanınır.

Herbart, John Friedrich (1776–1841); Alman filozof ve pedagogu. İsviçre’de Pestalozzi’nin pedagoji yöntemlerini inceleyip “Pestalozzi’nin Gözlemin A B C si üstüne Düşünceleri” adlı eserini yazmıştır. Ayrıca “Bilim Olarak Psikoloji” kitabı da vardır.

Herder, Johann Gottfried (1744–1803); Kant’tan etkilenmiş Alman yazarı. Öğretmen ve vaizlik gibi görevlerde bulundu. “İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üstüne Düşünceler”, “İnsanlığın Gelişimi üstüne Mektuplar” başlıca yapıtlarıdır.

Hall, Granville Stanley (1844–1924) Amerikalı filozof ve psikolog. Başlıca eserleri “Buluğ Çağı” ve “Eğitim Problemleri”dir.

Kant, İmanuelle (1724–1804); Bilginin kaynağı, ahlak gibi felsefi konuları incelemiş Alman filozofudur. “Yargı Gücünün Eleştirilmesi” adlı eserinde eleştirme sorununu bütün olarak ele aldığı kültür dünyasına uygulamıştır.

Kopernik, Nicola (1473–1543); Dünyanın o güne kadar sanıldığı gibi evrenin merkezi olmadığını ve öbür gezegenlerle birlikte güneşin çevresinde döndüğünü ispatlamak suretiyle astronomi alanında büyük bir devrim yapmış Polonyalı astronom.

Le Bon, Gustav (1841–1931); Kitle psikolojisi kurucularından Fransız sosyoloğu. Eğitim psikolojisi üzerine çalışmaları ve aynı adı taşıyan kitabı ile tanınmıştır.

Kerschensteiner, George (1854–1932); Okul öğrencilerini ilgileri temeline oturtan Alman eğitimcisi. 25 yıl boyunca kendi kurmuş olduğu okulunu görüşleri yönünde yönetmiştir.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729–1781); Alman yazarı. “İnsan Neslinin Eğitimi” adı altında toplanan vecizelerinde insanlığın ahlaki ilerlemesine olan inancını belirtmektedir.

Locke, John (1632-1704); İngiliz filozofu. Kendi adıyla anılan felsefi akımın kurucusudur. "Eğitim Üzerine Düşünceler" önemli kitapları arasında yer alır.

Montessori, Maria (1870-1952); Çocuğun gelişmesinde zihinsel, fiziksel ve duygusal uyarıların önemi üzerine çalışmalarıyla tanınan İtalyan eğitimcisidir. Montessori Metodu olarak anılan, değinilen uyarıların eğitime uygulanması yönteminin geliştiricisidir.

Montaigne, Michel Eyquem de (1533-1592); Rönesans etkisinde yetişmiş ünlü Fransız ahlakçısı. Hümanizmacılar arasında yer almış, ılımlı şüphecilik, açık sözlülük, kültür, vicdan huzuru ve kendine hakimiyet ilkeleri ile şiddete ve bağınazlığa karşıt düşünceleri tüm eserlerine yansımıştır. "Denemeler" adlı yapıtında eğitim de dahil üzere çeşitli konulara değinmiştir.

Pestalozzi, Johann Heinrich (1746-1827); İsveçli pedagog. Rousseau'dan etkilendi ve onun eğitimle ilgili fikirlerini halkın anlayacağı bir şekle soktu. "Gertrud Çocuklarını Nasıl Yetiştirir", "Annelerin Kitabı" gibi eserleri vardır.

Ribot, Theodule (1839-1916); Deneysel psikolojiyle ilgili incelemeleri olan Fransız filozof ve psikoloğu. Çalışmalarını "Bellek Hastalıkları", "İrade Hastalıkları", "Kişilik Hastalıkları", "Dikkat Psikolojisi" adlı yapıtlarda yayınlamıştır.

Rousseau, Jean Jacques (1712-1778) Ünlü Fransız yazar ve filozofu. Pedagojik bir roman olan "Emile" adlı eserinde ana-babalara, çocuklarıyla ilgili görevlerini özlü öğütler halinde anlatmıştır.

Stern, William (1871-1938); Alman filozofu ve psikoloğu. Çocuk psikolojisi üstüne "İlk Çocukluk Psikolojisi", "Çocuklar ve Gençlerde Zekâ" gibi önemli incelemeleri vardır.

Vambery, Armin (1832-1913); Türk dilinin Macarca ile akrabalığı üzerine araştırmalar yapmış Macar şarkiyatçısı. Türkçe-Almanca sözlük ve "Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Lügatı" yazarıdır.

William, James (1842-1910); Amerikalı felsefeci ve eğitimci. Psikolojiyi bilim dalı olarak kabul ettirenler arasındadır. Öğrenciyi eğitime merkez yapan ve bulunduğu yerden eğitime başlaması gerektiğini öne süren görüş önderlerindedir. Sınıfın laboratuvar olduğunu vurgulayan "Öğretmenlerle Konuşmalar" en tanınmış yapıtları arasındadır.

GAZİ PAŞA HAZRETLERİNİN MAARİF UMDESİ VE ASRİ TERBİYE VE MAARİF

Mustafa Rahmi (Balaban)

Maarifde Gaye

Anavatanı kurtarmak hususunda gösterdiği fedakârlık ile bütün dünyayı hayrette bırakan asil ve necip milletimiz, şimdi ikinci mühim iş karşısında bulunmaktadır: Kurtulan yurdumuzu yükseltmek, onu dünya cenneti haline getirmek.

Milletimiz halâs ve istiklâli uğrunda nasıl müttehit bir kitle halinde çalıştı ise bu “yükseltme ve yurdu cennet yapma” işinde de öyle müttehiden, fedakârlık ile savaşmalıyız.

Vatani kurtarma hususunda “fedakârlık” en mühim âmil olmuştur. Bu ikinci işimizde de fedakârlık hissinin kalplerimizde aynı kuvvetle çarpması lâzım gelmektedir. Millî varlık ve yükselmek, fedakârlık hissi ile mebsuten mütenasiptir.

Yurdu yükseltecek en mühim âmillerden biri şüphesiz “terbiye ve maarif” dir. Bunun içindir ki Gazi Paşa Hazretleri umdelerinde “Tahsil-i İptidaide tedrisatın tevhidî ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacımıza ve asrî esasa tevfiği ve muallim ve müderrislerimizin terfih ve ikdarı temin edilecektir”. buyurmaktadır.

İçtimai hayatımızın temellerini asrî ve millî esaslar üzerine kurduktan sonra; bu içtimai hayatın mühim bir şahdamarı olan “Terbiye ve Maarif” imizi de hiç şüphesiz asrî ve millî esaslar üzerine kurmak icap etmektedir.

Ancak asrî ve millî (terbiye ve maarif) iledir ki nazarlar daima ileriye dikilecek, kalplerin en karanlık noktalarında derin inkılâplar meydana gelecektir. Ve hiç bir kara kuvvet milletimizi geriye dönmeye sevk edemeyecektir.

Millî terbiye esaslarını kendi tarihimizden, kendi ananemizden kendi hayatımızdan arayıp bulacağız.

Asrî “terbiye ve maarif” esaslarını da; muhtelif müterakki memleketlerden arayıp tarayarak kendimiz için en muvafık olan düsturları seçeceğiz.

“Terbiye ve maarif” meselesi, en mühim iki esasa irca olunabilir.

1. Terbiye ve Maarifte “gaye” Nedir?”
2. Bu gayeye ulaştıracak “vesait” nelerdir?

Bugünkü "gaye"yi izahtan evvel meselenin tarihi ciheti üzerine kısa bir nazar atalım:

Terbiye ve maarifin gayesi, zaman ve mekâna göre değişmiştir. Kurun-ı ûlâ da bazı yerlerde: (Hüsnü letâfet-i endama sahip olmak) bazı yerlerde (her türlü meşakkat ve zahmetlere, hayatın, bin türlü güçlüklerine tahammül edebilmek) idi.

Kurun-ı vusta da: Bedene hor bakarak cennete hazırlanabilmek idi.

Jean Jacques Rousseau'ya göre: Çocuğu tabiata takrip;
(Lock) a göre: Bilakis cemiyet hayatına ünsiyet hasıl ettirmek;
Basedof'a göre: çocuğu cemiyetin hakiki azası yapmak;

(Pestalozzi) ve (Lessing) e göre: Bütün melekelerini ahenktar bir surette tekâmül ettirmek;

(Kant) ve (Herbard) a göre: Çocuğu sağlam irade ve iyi seciyeli yetiştirmek idi.

Koymuş olduğu (terbiye ve talim esasları), bu son günlere kadar takib edilmiş olan Alman filozof ve mürebbilerinden (Herbard), "iyi seciyeli insan şu beş vasfa malik olmalıdır", diyordu.

1. İradenin amel ile neticelenmesi yani düşündüğünü fiil haline getirebilmek:

2. İradenin her işe şamil sağlam mütemerkez ve müttekâmil olması.

3. Diğer insanların keder ve sevinçlerine iştirak edebilmek.

4. Hakka razı olmak ve başkalarının hukukuna tecavüz etmemek.

5. İnsanlar arasındaki iyilik ve kötülük hakkında doğru bir fikir sahibi olarak adilâne hareket etmek.

Herbard, buna (ansiklopedik bir usul-u terbiye = her ilimden birer nebze öğretmek) vasıtasıyla ulaşılacağına kani idi.

Yirmi, yirmi beş sene evvel başlamış ve bugün maarifi müterakki memleketlerde yapılmış olan yeni terbiye ve maarif, *Herbard*'ın (ansiklopedik esas) ını red ile; terbiye: (hayat ve hayatî faaliyetler) i mihver yapmıştır:

Bugünkü (terbiye ve maarifin) gayesi şudur: "Ferdin malûmatını, itiyatlarını, mefkûrelerini ve kuvasını - hayatta yeri olacak surette-

tekâmül ettirmek. O tarzda ki ferd bunları gerek kendisinin gerek heyet-i içtimaiyenin daha yüksek ve asil gayelere itilâsı uğrunda istimal edebilsin” Daha kısa tabir ile, ferdi gerek şahsî gerek içtimai hayata hazırlamaktır.

Yeni terbiyenin eskisinden ayrıldığı en mühim nokta fertleri (hayata hazırlamak) cihetidir.

Eski maarif: “İlimde gaye ilimdir” umdesini takib ederek çocukların dimağına bütün bilgileri tıkabasa tepmek istiyordu. Öğretilen şeyleri hayatta yeri olsun olmasın, hayata hazırlasın hazırlamasın, buralarını hemen hiç düşünmüyordu. İlim, hayattan büsbütün âri idi, ilim ve maarifet, hayatta işe yarıyacak bir vasıta değil, bir süs telakki ediliyordu.

Bugünkü maarif ise: Programları ve usulleri ile, fertleri hayata hazırlamayı gaye edinmektedir.

Maarifimizde asrın bu umdesi takip edileceğini büyük Gazimiz, sene-i devriye münasebeti ile Mart'ta irad buyurdıkları nutukta ilân etmişlerdi:

“Tedrisatta gayemiz malûmatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm, yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir.”

Bu umdeyi, Maarif Vekili Muhteremî Sefa Bey Efendi (Maarif Misakında) tedrisatta gaye olmak üzere kabul etmektedir. Görülüyor ki yeni maarifimiz, zamanımız umdesi olan “hayata hazırlama”yı mihver edinecektir.

Zamanımız maarifinin gayesi: Çocukları becerikli, girişken, çalışkan ve içtimai işleri idarede fedakâr yetiştirmek ve tam manasıyla (hayata hazırlamak)dır.

Müterakki memleketlerde programlara, mekteplerdeki çalışma, öğrenme usullerine, bu gayeye ulaştırarak istikamet verilmiştir. Bütün dünya, terbiye ve maarif işlerinde yeni şerait ve ihtiyacat icabınca (hayata hazırlamayı) gaye edinmiş iken; bizim bu esastan uzak kalışımız, bizi muassır medeniyet kervanından uzak ve hayat mücadelesinde geri bırakırdı. Maarifimize asrî bir gaye ve istikamet tayin ve bunun bir umdesi olarak kabul edilmesi pek şayan-ı şükran ve memnuniyettir.

Gazi Paşa Hazretlerinin (Maarif Misakı)nın umde olarak kabul edildiği (hayata hazırlamak) gayesine mektepler nasıl ulaşabilir? Bu umdenin felsefesi ve tatbik vasıtaları nedir, şimdiye kadar ne suretle nerelerde tatbik edilmiştir? Eski Türk terbiyesinde bunun izleri var mı bunları arayalım.

Yeni Maarifin Felsefesi

Bugünkü terbiye ve maarif gayesinin: “Fertleri hayata hazırlamak” olduğunu arz etmiştim. Bugün bu (gaye)nin istinad ettiği felsefeyi izaha çalışacağım:

Mekteplerin hakiki hayattan pek ayrı olduğu, öteden beri büyük filozofların ve mürebbilerin nazar-ı dikkatini celb etmişti. Meselâ Alman filozoflarından (Kant) zamanının usul-u terbiyesine itiraz ile “Bugünün maarifi” “Parnass” “mekâri beygırleri yetiştirmekten başka bir şeye yaramıyor” demişti.

Filhakika dünün mektep ve maarif usulüne göre çocuğun kafası, “doldurulması lâzım bir kap”, muallimin vazifesi de bu kabı -iyi kötü hazm edilsin edilmesin, birbirlerine yan baksın bakmasın hayatta işe yarasın yaramasın- türlü bilgilerle doldurmaktır.

Bu usul ile çocuk, hakiki bir tekâmüle mazhar edilemezdi. Çünkü yalnız zekâsına-o da usulüne riayet edilmeksizin- fazla yük vuruluyordu. “Duygu” ve (İrade) sinin inkişafı için kâfi derece çalışılmıyordu.

Halbuki bu hayat bizden, bunların hepsinin tam ve ahenktar bir mümarese ve tekâmülünü istiyor. Ve hayatta irade sağlamlığı, zekâ parlaklığından daha ziyade işe yarıyor.

Ancak tam, ahenktar, hür birfaaliyeti temin eden terbiye ve maarif usulü ile çocukların inkişaf ve tekâmüllerinin hasıl olabileceğini yeni psikolojide öne sürmeye başlamıştı. Çocukların (düşünüş) (duyuş), (irade) lerini muvazaten faaliyetinde bulunduracak terbiye ve maarif usulleri bulmak ihtiyacı hissediliyordu. Çünkü cari olan terbiye ve maarif usulü, çocuğun yalnız (düşünüş)ü, zekâsı ile meşgul oluyordu. Bunun ne kadar nakıs olduğu aşikârdır.

Yese düşmüş milletlerini - ümit, azim ve iman-ı nefh ile bâsübadelmevte nail kılan tarihler yapan büyük adamları tetkik edersek görürüz ki bunlarda (düşünüş) kadar (irade) de yüksek ve sağlamdır. (Ümit) leri derin duyuşlarından nebean eyler. Hem öyle

bol ve coşkun nebean eyler ki ümit dalgaları gittikçe büyüyerek nihayet bütün kalpleri tutar.

Demek ki tam adam olmak için (düşünüş) (duyuş ve irade) nin ahenktar bir surette tekâmül etmesi lâzımdır. Halbuki dünün mektebi bunu yapmaktan âcizdir.

O halde ne yapmalıyız? Bunların ahenktar bir surette tekâmülünü temin edecek sây ve faaliyet usullerini nereden bulmalıyız?

Düşünüş, duyuş, irade nerede toptan tekâmül ediyorsa oradan bulabiliriz. Bunların toptan tekâmül ettiği yer (hayat)dır. İnsanların düşünüş, duyuş, iradeleri; hayat didişmelerinde tekâmül etmiştir. Hayatta dikenler ve çöllerdür ki âdemoğlunun bütün kuvvet ve melekelerini inkişâf ettirmiştir. Bu güçlükler ve uğraşmalar olmamış olsa idi beşer bugün kuva ve melekât itibariyle pek zavallı kalırdı.

Tam bir insan hayatın güçlükleri ile çarpışarak bunları kuvvet ve melekelerini tekâmül hususunda birer vasıta yapabildir. Ve insanlığın zevkini tadanlar hayatın bu sırrını anlayanlardır. Zahmetsiz bir hayat süren kimse, hakikî hayatın ne olduğundan haberdar değildir. Cermenler'in: "Güçlükler, her büyük şeyin anasıdır" darbimeseli ne kadar doğrudur. Madem ki ferdin bütün melekelerini faaliyete getirerek onu tam surette inkişâf ettiren vasıta: hayat ve hayatî faaliyetlerdir. Binaenaleyh mektebi de mümkün olduğu kadar fazla hayata benzetmek ve mektepdeki sây ve faaliyeti, hayatî faaliyetlere bağlamak ile çocukları tam ve şenî bir surette tekâmül ettirebiliriz. Hem bu veçhile çocuklar hayatî faaliyetler vasıtasıyla ta mektep sıralarından itibaren hayata hazırlanmış olurlar.

Dünün mektebi, hayatî faaliyetleri merkez itihaz etmediğinden mektebi bitirenler hayat mektebinde şaşırıp kalıyor. Mektepde öğretilen şeylerin yüzde doksanı hayatta hiçbir şeye yaramıyor.

Hayatta ekseriya beceriksiz olmamız, eski mektebin terbiye ve talim usulündeki hatası yüzündendir. Bugün bize düşen içtimaf ve millî en mühim vazife: Müstakbel nesli, hayatta muvaffak olacak tarzda yetiştirmektir. Millî varlığımızın en sağlam direği bu olacaktır. Bunu temin edemiyen milletlere asrımız, belki mevcudiyet hakkı tanımayacaktır.

* * *

Terbiye ve maarifin böyle hayat zaviyesi altından görüş, (pragmatizm) felsefesi ile başlamıştır. Pragmatizm, felsefî ve sair mücerred

düstur ve telakkiler hakkında ancak meydana getirdikleri netice ve faydalara göre hüküm vermektir. Bu felsefenin imam ve bayraktarları Amerikalı (William James), (John Dewey), (Shiller) dir.

Bunu bilhassa terbiye ve maarif işlerinde ilk tatbik eden (John Dewey) olmuştur. Esasen Amerika'da hayata hazırlayan teknik mekteplerin pek ziyade tekamül etmiş olması bu esasın ilk, orta ve yüksek mekteplerde teşmilini kolaylaştırmıştır.

(Pragmatizm)in terbiye ve maarife tatbikine bir mobilya tacirinin (Dewey) e verdiği cevap mühim bir âmil olmuştur. (Dewey) bir gün mektepde muhtelif işlerde kullanılacak bir masa almak üzere bir mobilya mağazasına gitmişti. Tacir müteaddit masalar gösterdikten sonra nihayet şöyle demiş: "Korkarım ki aradığınız bizde yok. Siz çocukların iş işlemesine yarayacak masa ve mobilya arıyorsunuz. Bizde olanların hepsi yalnız (dinlemek için) yapılmış olan şeylerdir."

Bu (dinlemek için) sözü (Dewey)in zihninde yıldırım gibi çaktı. Ve pragmatizmi mektepte tamamen tatbik ile, mektebi (dinlemek, söz, kitap) usulünden kurtararak (hayat, hayati faaliyet ve hayata hazırlık) yuvası yapmağı kurdu.

(Dewey): "Mobilyacının bu sözü, dünün bütün pedagojisini tasvir ve onun tarihini hulasa ediyor" diyor.

Dewey'in pragmatizmi terbiye ve mektep âleminde pek mühim tahavvül ve tealilere sebep oldu. Bunun içindir (Dewey)i ve terbiye sistemini daha ziyade tavzih ve tafsil etmeye uğraşalım.

Asrî Maarif Müessislerinden (Dewey) ve Terbiyesi

Gazi Paşa Hazretleri'nin, Maarif Umdesi ve Maarif Vekili Muhterem Safa Beyefendi'nin neşrettiği (Maarif Misak)ı son mürebbilerden (Dewey)in terbiye sistemi ile pek münasebettardır. Yukarıda, pragmatizmi tatbik sureti ile terbiye ve maarifte pek mühim tahavvül ve terakkilere sebep olan (John Dewey) den ve pedagojisinden ayrıca bahsedeceğimi arz etmiştim. Şimdi terbiye ve maarif âleminin bu (Kopernik)ini biraz tetkik edelim. Aynı zamanda Gazi Paşa'nın Maarif Umdesinin ve Misakımızın felsefi köklerini de tetkik etmiş oluruz.

John (Dewey), Teşrin-i evvel 1859'da (Burlington) da dünyaya gelmiştir.

Talebelik hayatında felsefeye meraklı idi. Ona terbiye ilmine merak sardırın, (John Hopkins) Darülfünun'un'da Çocuk Ruhiyatı Müderrisi (Stanley Hall) olmuştur.

(Dewey) 1884'te Felsefe Rûsunu aldı ve Michigan Darülfünunu'na Felsefe muallimi oldu. Biraz sonra Hocası Joris Morris'e halef olarak felsefe ve pedagoji müderrisi oldu. Burada on sene kaldı. Bادهu Chicago Darülfünunu'na davet olunarak orada da on sene hocalık etti. 1904'te New York-Columbia Darülfünununa davet edildi. Şimdi New York'dadır.

Dewey'in pragmatizm felsefesine göre her nazariyenin kıymeti amelî tatbikatı ile ölçülebilir. Bir faide temin etmeyen nazariyelerin kıymeti yoktur. Meselâ zarar-ı has, zarar-ı ammeye tercih olunur, kaide-i külliyesi tatbikatta (umumi bir faide olduğundan makbuldür).

"Kendin için istediğin bir şeyi başkaları için de iste; kendin için istemediğin bir şeyi başkaları için de isteme" düsturunun tatbikinde kezalik umumî fayda olduğundan bu da makbuldür.

(Dewey)in pragmatizmi bilhassa psikoloji pedagojide derin tahavvülleri mucib oldu. Öteden beri psikolojide meşhur iki mektep vardı:

1. Melekât psikolojisi namı ile meşhur mektep ki hayat-ı ruhiyeyi hafıza, muhayele, ittıla, muhakeme, lisan, irade, ilâh, gibi kendi hesabına hareket eden müstakil bir takım melekelerin meydana getirdiği bir netice nazarıyla bakar.

İhtiyar, (ampirik) psikolojinin müessislerinden olan (Locke) bu mektebe ilk darbeyi indirmişti.

2. İhtisâsî Ruhiyat = Ps. sensationiste ki bu mektebe göre fert, havass vasıtasıyla hariçten gelecek intibaları alan bir (matluğ unsur) dan ibarettir.

Bu mekteplerin ikisi de (statik)dir. Yani hayat-ı ruhiyeyi (durgunluk) üzerine tesis eder.

(Dewey) in psikolojisi (statik olmayıp) (dinamik) tir. Yani (hayat-ı ruhiye daima faaliyettedir) düsturunu müntiçdir.

(Melekât psikolojisi) mektebinin dediği gibi, hayat-ı ruhiye haricî ahval tesiri ile birleşmiş ayrı ayrı birtakım unsurlar değil bilakis aslında bir olan ve görülen ihtiyaç üzerine, tevzi-i imâlden bilistifade, vakâiye göğüs germek için sonradan taksime uğrayan bir (kül) dür.

(Dinamik) olan hayat-ı ruhiyye daima tevettür ve inkişâftadır. Bu (tevettür ve inkişâf) lar üç şekilde tezâhür eyler:

1. İrade, ki bizzat harekettir. Ve enenin esasını teşkil eyler.
2. Duyuş: Hissiyyât, ki faaliyeti tevlit ve ona refakat eyler.
3. Düşünüş ve bilgi, ki (ene)yi enteresan maksada ulaştırma için en iyi vesaiti ihzar ve teşkil eden bir alettir.

(Karakter = seciye) ise irâde istikametinde devam ve sebatan ibaret olup (ene) nin, hakikat sahasına çıkmış bir cüzüdüdür.

(Dewey) in bu telâkkisi de eğerçi hayat-ı ruhiyye sırrı üstündeki kalın perdeyi kaldırmıyorsa da (statik) olan iki evvelki mektep ile mukayese edilirse, (dinamik) ligi yani hayat-ı ruhiyyede faaliyet ve hareketi esas alan ve bu faaliyet esası üzerine amelî düsturlar ve bilhassa bir terbiye ve maarif sistemi kuran Dewey'in hayat-ı ruhiyyeyi telâkkisi şüphesiz daha yüksektir.

(Dewey), terbiye ve maarif sistemini hayat-ı ruhiyyeyi telâkkisi neticesi olarak (faaliyet esası üzerine) kurmuştur. Meşhur tabiriyle onun terbiye ve maarif sistemi (dinamiktir). (Dewey) e göre, terbiye fenni: "seciye teşkil etmek fenni"dir. Terbiye etmek, canlı her mevcudun havasından olup onun şahsiyetini teşkil eden (derunî kuvvetleri)ne, tahakkukyâb olmak fırsatını temin eylemektir.

Bu derunî kuvvetleri uyandırıp faaliyet haline geçirmek ve idare etmek için bizzat çocukların hayat-ı ruhiyyelerini merkez ittihaz etmek ve derunî kuvvetleri haricî bir tazyik ile değil (kendinden bir inkişaf) ile temin etmek icab eyler.

Görülüyor ki, (Dewey) in pedagojisi "Çocuklar tarafından matlu bir surette kabul üzerine müesses olan ve merkez-i sıkletini, çocuğun haricine her yere, hocaya, kitaba, ilâh. vaz eden "eski pedagoji ile taban tabana zıttır. Eski pedagoji: Kitap, söz, dinlemek üzerine müesses olup dünün mekteplerinde esen yalnız cansız bir lâf rüzgarı idi. Faaliyet ve harekete muhtaç çocukluk, oralarda âdeta mihlanır.

Çocuk, ancak hayatın mabihitemayüzü olan hür bir faaliyet içinde tekâmül eyler. Çocuğa her şeyden evvel hayat ve faaliyet lâzımdır. Bunun için de evvel-i emirde: Çocuğu olduğu gibi, temâyül ettiği gibi görmek, kalbinin nasıl arzularla çarptığını dinlemek, sonra da iyi temâyüllerinin ahlakının, iradesinin, düşüncesinin, duyusunun, seciyesinin, uzviyetinin takviye ve ilâsını mucip olacak muhit teşkil ve izharı icab eyler.

(Dewey)in pedagojisinin üç mütemâyiz vasfı vardır:

1. *(Tekvini) = (jenotik) dir.*

Çocuk, derunundan gelen bir arzu ve meyil ile terbiye edilmelidir. Dimağına zorla malumat tepmekle değil, her öğretilecek şey çocuğun bir (entre = alâka)sına bağlanmalıdır.

Vakıa bu fikir (Montaigne) ve (Jean Jacque Rousseau)dan beri çok tekrar edildi. Fakat bunun terbiye-i fikriyedeki azim ehemmiyetini izah etmek ve mektepte ne suretle tatbik edilmesi lâzım geldiğini göstermek şerefi (John Dewey) ile talebesinden (Irwing King)e râcidir.

Bugün pedagojide bu mesele, (entre) namı altında zikrolunmaktadır ki en mühim bir fasıl teşkil etmektedir. Çocuklar ve gençler hangi yaşlarda ne gibi bilgi ve derslerle alâkadar olurlar? Psikoloji laboratuvarları ve tecarib ile bu cihet tayin edilmeksizin yapılacak mektep programlarından iyi bir netice elde edilemeyeceği bugün hemen (mütearife) şeklini almıştır.

2. *(Dewey) in pedagojisi (Vazifevi = fonctionelle) dir.*

Vazifevi pedagoji: vetirat-ı zihniyeyi biyolojik mânâ ve ifadelerini, vazife-i hayatiyelerini, faaliyet-i hazıra ve müstakbele için menafiini-nazar-ı dikkate alarak tekâmül ettiren, daha kısa tabir ile vetirat ve faaliyet-ı ruhiyyeyi muhafaza-i hayata hadim-i alât ve vezâif nazarıyla bakan, ve vetirat-ı ruhiyenin lezzata illet vücuda malik olduğunu kabul etmeyen pedagojidir.

Bu telâkki ile yukarıda zikrelediğimiz eski (melekât psikolojisi) telâkkisi arasında büyük fark vardır: Bu yeni telâkkiye göre hayat-ı ruhiyye bir (kül) olup, ancak ihtiyaç ve entre karşısında hakikî ve feyyaz faaliyette bulunabilir.

Bu iki telâkki, esas edinilerek program yapmak lâzım gelirse muhteviyatı çocukların (ihtiyaç ve entre) lerini nazar-ı dikkate almalıdır.

Halbuki dünün programları çocukların (ihtiyaç ve entre) duymadıkları şeylerle doludur. İhtiyaç ve entresi dahilinde olmayan şeylere çocuk, istemiyerek angarya çalışır. Cehl sarfı ise ancak derunî bir rıza ve istek ile feyyazdır.

Program yapanlar ve muallimler, programı çocukların entre ve ihtiyaçlarına göre tanzim ve dersleri hayatî faaliyetlere rapt etmeli-

dirlir. Dersler ve fenler (bizatihi gaye) gibi değil, hayatta muvaffakiyet alâti olarak gösterilmelidir. Bu zaviye altundan bakılınca, meselâ *tarih*: nev-i beşerin nazar-ı dikkate almak mecburiyetinde olduğu kuvaya-ı içtimaiyeyi tahlil etmeye mahsus bir alet;

Coğrafya: Birbirlerinden uzak yerlerde yaşayan insanlar arasındaki münasebatı teshil eden bir vasıta;

Riyaziyat: İşleri daha iyi tesviye edecek surette birçok tecrübelerden muhasala çıkarmak vasıtası olur.

Muhtelif fenlerin hayattaki amelî kıymetlerini çocuklara anlatmak için-bu muhtelif fenlerin icadına sebep olan-içtimai lüzumları da anlatmayı ihmal etmemelidir.

3. (Dewey) in pedagojisi içtimaidir.

Fert, cemiyetin bir uzvu olmakla mensup olduğu heyet-i içtimaiyeye faydalı olması lâzımdır. Çocuğu mektep sıralarından itibaren içtimai hayata hazırlamak mecburiyetindeyiz. Mektep, her türlü teşkilâtı ve faaliyeti ile içtimai hayatın küçük bir modeli olmalıdır. Bu esasa istinaden bugün Amerika'da ve diğer bazı memleketlerde mektep cumhuriyetleri, iyilik dernekleri, sıhhat dernekleri, teavün sandıkları, ilâh. teşkil edilmiştir.

Biz, bugün ferdi saltanatı atarak halk hükümet ve saltanatı kurmuş bir milletiz. Müstakbel nesle mektep sıralarından itibaren, halk hükümeti esaslarını tatbik ettirmeli ve bunu küçüklüklerinden itibaren onların kalp ve dimağlarına hâk etmeliyiz. Büyük üstad Ziya Gökalp Efendi "İlim ve Siyaset" adlı makalesini (Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs) şu hakimâne düsturla bitiriyor: "İstikbâl yeni nesillerin ruhundadır. Siyaset, programını bu tarlalara ekmelidir ki istikbaldeki devamından emin olabilirsiniz".

(Dewey), 4-16 yaşındaki çocuklara mahsus bir mektep açarak bütün nazariyelerini ve (self government) usulünü burada tatbik etti.

Bu yeni sistem mekteplerde gayeye ulaşmak için nasıl bir program ittihaz edilmelidir?

Program

Yukarıda "Maarifde Gaye" den bahsederken demiştim ki maarif meselesi iki mühim esasa irca olunabilir:

1. Gaye.
2. Gayeye ulaştırarak vesait.

Bu ikinci mesele, (program) dır ki, bizi gayeye ulaştırarak vasıtaları ihtiva eyler. Gayeye ulaşıp ulaşamamak, çizilecek programın muvaffak olup olmayışına bağlıdır.

Bugünkü maarifin gayesi, yine birinci makalede arz ettiğim veçhile: Ferdi (malumatını, itiyatlarını, mefkurelerini, kuvasını hayatta gerek kendisinin gerek heyet-i içtimaiyenin daha yüksek ve asıl gayelere itilası uğrunda istimal edecek tarzda) şahsî ve içtimai hayata hazırlamaktır.

Hayatta muvaffakiyet için; insanın hem sağlam, sıhhatli olması, hem de manevî varlığımızı teşkil eden düşünme, duyma, irade melekelerinin ahenkdâr bir surette inkişaf etmesi lâzımdır. Bunlar ahenkdâr bir surette tekâmül ettirilmez de biri diğerine ağır basarsa, mutlaka diğerinin zararına oluyor. Asrımızın en yüksek psikoloji âlimlerinden olup beş sene evvel vefat eden (Ribot): "Zihnin fazla inkişafı, seciyenin zararına olduğuna" kani idi.

Dünün mektepleri ve programları şöyle böyle ancak zihnin inkişâfı ile uğraşiyor. Çocuğun bedeni ve iradesi, duyma (hissiyat)ı ile hemen hemen alâkadar olmuyordu.

Maddî, manevî bütün kuvvetlerimizin ahenkdâr ve dolgun inkişâfını isteyen hayatta, dünün maarifinin paslı zihin kandili ile etrafımızı ve ileriye görebilmek, şahsî ve millî hayatımızı yükseltebilmek mümkün değildir. Binaenaleyh, Gazi Paşa Hazretleri'nin hayata hazırlamak gayesi ile tesbit ettiği Maarif Umdesinden ve Maarif Misakından sonra, dünkü programla artık alâkamızı kesmeli ve onu terbiye ve maarif tarihimizin bir köşesinde ve maarif müzemizde hıfz etmeliyiz.

Yeni programda nokta-i azimet; indî mülâhazalarımıza istinaden "çocuklara ne öğretilmek lâzım?" düsturu değil; şeniyeti esas alarak: "Çocuklar ne öğrenebilir, kabiliyetleri ne derecededir?" düsturu olmalıdır. Bu yolda bizi tenvir edecek ilim: Çocuk ruhiyatıdır. Bunun için ayrı bir makale neşr edeceğiz.

Yeni yapılacak programda çocukların duyuş (hissiyat)larını: kendi millî bediyâtımızdan ve tarihimizden alacağımız unsurlar (halk edebiyatı, halk masalları, halk terennümleri, halk süsleri, halk musikisi, millî kahramanlar menkıbeleri, bu menkıbelerden ve halk masallarından yapılacak piyesler, ilâh.) ile inkişaf ettirmeliyiz.

Düşünüşlerini: Hayatta lâzım olacak bilgileri daima takdim ve nazariyatı yüksek sınıflara tehir ederek, hayatî ve tatbikî bilgiler ve fenni son bir tedris usulü ile inkişaf ettirmeliyiz.

İradelerini: Bu hayatî ve tatbikî bilgileri ve dersleri muhitimize ait işlere bağlayarak; kuvvetlendirmeliyiz. Çocukların mektepte öğrendikleri şeyler, hayatta birer muvaffakiyet vasıtaları olmalıdır. Yeni programın mihverini (hayat ve hayatî faaliyetler) teşkil etmelidir. Ancak bu suretle çocukların bedenî ve manevî melekeleri inkişaf eyler.

Mektep programı (kitabî)likten çıkıp (hayatî) olmalıdır. Hem millî tarihimizin, hem cihan tarihinin pek mühim bir dirseğindedir. Dünün programı ile yarının adamları yetiştirilemez.

Hayatî esas alan büyük mürebbiler, program tanziminde (biogenetik) kanunu esas itihaz ederler. Bu kanun: "Fert, ırkın geçtiği tekâmül devrelerini geçer." suretinde ifade olunmaktadır. Büyük mürebbilerden meselâ (Dewey) beşerin medeniyet ve hayat tekâmülünü: Hayvanata, nebatata, madene, nefsine hakim olmak nokta-i nazarlarından şöylece altı devreye ayırır:

1. İptidai devre: Avcılık, balıkçılık.
2. Çobanlık devresi.
3. Ziraat ve ormancılık devresi.
4. Sanayi devresi: Marangozluk, demircilik, mühendislik gibi ilâh.
5. Mübadele-Ticaret.
6. Millî hayatî idare işleri:

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile memleketin idare-i esasiyesi küçük modelde mektepte de tesisi ile çocuklara mektep sıralarından itibaren millî ve içtimai hayat ile ünsiyet hasıl ettirmek.

Avcılık, balıkçılık, çobanlık, ziraat, marangozluk, demircilik, ticaret, ilâh. bütün bu işler mektepte birer derse bağlanmıştır. Beşer nasıl işleyerek bütün kuvasını faaliyette bulundurarak tekâmül etmiş ve icaplar meydana getirmiş ise, çocuk da onun binlerce senelik hayat ve mesaisine mektep hayatında, kısaca geçiriyor. Böyle yetişen insanlarda bittabi keşif ve icat melekesi pek parlak olur. Terbiye ve maarif sayesinde vukua gelecek keşif ve icatlarla insanîyetin namütenahi bir tekâmüle mazhar olması ümidinin hakikat sahasına çıkmasını, yeni terbiyeden daha ziyade bekleyebiliriz.

Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesi ve Maarif Misakımız bizim önümüze böyle namütenahi bir tekâmül yolu açmaktadır.

(Hayatî Faaliyet) lerin bir çoğu da şimdi çocuklara (izcilik) ile öğretilmektedir. (İzcilik) de çocukları hayata hazırlayan en feyizli bir ocaktır. Şükranla görmekteyiz ki Maarif Vekalet-i Celilesince izciliğe lâyık olduğu ehemmiyet verilmekte ve bütün Türkiye'de tesisine çalışılmaktadır.

Evvelki makalelerde terbiye usulünü ve açtığı mektebi zikr eylediğimiz Amerikalı (John Dewey) mektebinde altıdan on yaşına kadar olan çocukların derslerini marangozluk, mutfak, dokuma, dikiş işlerine bağlamıştır. Dersleri bu işlere bağlamaktan maksat, çocukları sanat sahibi kılmaktan çok daha ziyade iş vasıtasıyla mektebi hakiki hayata benzetmek ve derslerin tatbikatını temin etmek suretiyle çocukların her türlü inkişâflarını meydana getirmektir.

Bu esas; daha amelî, yani daha ziyade sanat adamları yetiştirmek gayesi ile (Münih) li (Kerschensteiner) tarafından Almanya'ya naklolundu. Münih şehrinin yedi türlü sanat için yedi büyük atelyesi olup şehrin mekteplerinde bulunan çocuklar bu atelyelere sevk edilmekte ve bu suretle dersler muhtelif iş ve sanatlara bağlanmaktadır.

Belçika Hükümeti Darülfunun Müdürlerinden (Evmer Bovis)i (Dewey) in faaliyet üzerine müstenit terbiye ve maarif usulünü tetkik ettirmek üzere Amerika'ya gönderdi. Mumaileyh orada uzun müddet tetkikatta bulunduktan sonra Hükümetine bin sayfalık bir rapor vermiştir ki bu rapor (Metod Amerikan) namı ile kitap şeklinde neşrolunmuştur.

(Hayat ve faaliyet) düsturu üzerine müstenit terbiye usulünü (çocuk bahçeleri)nde pek büyük bir muvaffakiyetle tatbik eden İtalya'lı Doktor (Maria Montessori) olmuştur. Çocuk bahçeleri hususunda (Fröbel)i tarihine gömen bu büyük kadına yeni terbiye ammesi çok medyundur.

Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesinin ve Maarif Misakının ruhî ve içtimai ehemmiyet ve derinliği hakkında etraflı malumat edinmek isteyen, lisan bilen genç muallimler ve terbiye ile alâkadar olanlar, İngilizce (John Dewey) in (Stanley Hall) un, Fransızca (Alfred Binét)'in, (Edward Claparède) in, (Emver Bovis) in Almanca (Stern) in, (Gaeop)un, (Kerschenstiner)in, İtalyanca veya tercümesi Fransızcadan (Maria Montessori) nin eserlerini okumalıdır. Bu zeva-

tin terbiyede şaheser denmeye lâyık eserlerinin lisanımıza tercümesi de pek faydalı olacaktır.

Yeni programın esası hakkında olan bu izahattan sonra iptidai ve tali mekteplere dair makalelerde, mekteplerde derslerin nasıl iş ve faaliyetlere bağlanabileceğini göreceğiz. Fakat bundan evvel Gazi Paşa Hazretleri'nin (Hayata Hazırlama Umdesinin) eski Türk terbiye usulünde ne suretle olduğunu görelim:

Bugünkü Gayemiz ve Turan'da Terbiye

Bugünkü maarifin gayesi, mektebi hayatın küçük bir numunesi haline ifrağ ederek dersler ve derslerin bağlanacağı faaliyetler vasıtasıyla şakirdanı hayata hazırlamaktır. O surette ki çocuklar, hakiki hayata atılınca hem şahsî, hem içtimai işlerini en mükemmel bir surette eda edebilsinler.

Gazi Paşa Hazretleri ve Maarif Misakımız bizim maarifimize böyle asri ve hayati bir gaye vermiştir.

Terbiye telakkisi ile asırların zihniyeti arasında sıkı bir rabita vardır. Meselâ, kurun-ı vusta zihniyeti ile o zamanın terbiye sistemi aynı gayeye ulaşmağa uğraşırlardı: Bedeni tazip ile ruhban hayatı.

Ondan sonra (ansiklopedik) devre hakim oldu ki gaye: Hayatta işe yarayıp yaramadığına bakmayarak çocuklara hayatta her şeyden biraz öğretmek ve çocukları (ayaklı kütüphane) yapmak idi.

Asrımızın şiar ve zihniyeti (Hayat ve faaliyet) olup terbiyede de bu gaye tayin edilmiştir. Buna terbiyede hayati usul denilmektedir. Fakat yalnız teknik hayat değil, aynı zamanda her türlü ulvi mefkûreleriyle ve maneviyatıyla tam hayati yetiştirmek.

Yaşadığımız günlerde bu hayati usul ile kurun-ı vusta ve ansiklopedik usulleri çarpışmaktadır.

Gazi Paşa Hazretleri ve Maarif Misakımız bize asri ve hayati gayeyi göstermektedir ki bununla çocukları mektep çağlarından itibaren hayata hazırlayacağız. Hayat, bir faaliyet meydanıdır. Mektep de hayata ait faaliyetlere ve işlere tatbik mahali olmalıdır. Binau-aleyh mektebin dahili tesisatı, teşkilatı ve ders programları hayati faaliyetlere saha olabilecek bir tarzda olmalıdır. Bu usulü tatbik eden mekteplerde (ders ve iş) muvazi gitmektedir. Zürih'te böyle bir mek-

tebi ziyarete gitmiştim. Çocuklar şehir civarındaki tarlaya götürülmek üzere idi. Müdür tarlaya beni de davet etti. Gittim, tabakat, nebatat, ziraat dersleri bu tarlada ayanî bir surette veriliyordu. Bizim mekteplerimize böyle birer tarla ilhak edilemeyeşine ta o günden beri acırım.

Gazi Paşanın Maarif Umdesinde ve Maarif Misakımızda gösterilen terbiyenin bugünkü tabii ve hayati gayesinin dedelerimiz tarafından takip edilmiş olduğunu Türkiyat Ulemasından (Vanberi); (Das Turken Volk in Seinen Entologisch und Etnografish Bezihunken) adlı eserinde kayd etmektedir:

“Turan’da dedelerimizin geçimleri, koyun ve diğer hayvanat yüzünden idi. Bu sebeple her şeyden evvel çocuklara: Hayvanata faydalı namuzur şeyleri, ve insanın pek sıkı temasta bulunduğu şeyler ne ise onları öğretirlerdi. Hem de çocukların canını sıkacak bir surette değil, bilakis küçüklüklerinde oyunlar, gençliklerinde eğlenceler vasıtasıyla... Kışın ocak başlarında dedeler de torunlarına gençliklerindeki muvaffakiyetlerini hikâye ederlerdi.

Altı yaşına gelen bir çocuk koyun ve deve sürülerini güder ve onları kurtlara karşı müdafaa edebilirdi. Çocuklar, iyi otlakları, hangi otların nerede yetiştiğini, kaynakların nerede olduğunu öğrenirlerdi.

Babalar atalardan öğrendikleri şeyleri çocuklarına öğretirlerdi. Rüzgârların neveleri, hangi taraftan estikleri, hangi aylarda hangi rüzgârların eseceği, hangi tepelerde ne türlü otların bulunacağı, hangi otları hangi hayvanların yiyemeyeceği, ilah.

Küçük Turanlı yavrunun yıldız hakkında mücmel malumatı vardı: Demirkazık, Yedikardeşler, Çobanyıldızı vesaire....

Havaya, rüzgâra ve ufuklara bakarak kopacak bora ve fırtınaları -vukuundan evvel- öğrenme mümâreseleri de yaparlardı.

İklime ve tabiata karşı mücadele ovalarda uğraşma, çocukların bedenlerini ve asabını çelik gibi yapıyordu.

Çeviklik, hareketlerine sahip olmak, âteşin nazarlar, cesurane hareketler ve türlü türlü serencamlara atılmalar hep beden mükemmellik neticesindeydi. Her gencin kalbi (en kuvvetli, en bahadır) olmak aşkı ile çarpardı. Her birinin gayesi ünlü, şanlı bir (batır = kahraman) veya avcı olarak dillerde destan olmak, başkalarına kendini saydırmak, öldükten sonra türkülere yakılmak idi.

Çocuğa evvelâ yedi nesil yukarıya kadar şeceresini öğretirlerdi ki buna (Yedi Ata Adı) denilir.

Onbeş yaşına gelince hayvanata ve bunların otlaklarına dair tam malûmat sahibi olurdu.

Her kabile, hayvanlarına kendine mahsus damgayı vurur, çocuk muhtelif kabilelere mahsus damgaları öğrenerek bu damgalar vasıtasıyla bir hayvanın hangi kabileye ait olduğunu bilirdi. Bu damgalar birbirine müşabihtir; iyi hafıza ve ince dikkat ister.

İzleri öğrenme de mühim idi. Çocuklar, nemli ve sert yerlerde muhtelif hayvanların izlerini bilecek ve kaybolursa bu izler vasıtasıyla bulacaktı.

Kaynakları ve suların iyiliği derecesini de pek iyi öğrenirlerdi. İşte beden ve zekâ böyle tamamen (hayata hazırlanma) yolundaki hayatî meşgûliyetler ile terbiye edilirdi.

Terbiye-i ahlâkiye ise kezalik hayatî ve tabikî bir suretle yapılırdı. Küçüklüğünden itibaren çocuk, aile içindeki büyük erkeklere fevkâlade hürmet ile onların sözlerini dinleyecek idi.

Onlardan çok korkardı. Büyüdüğü zaman bile babası müsaade etmeksizin huzurunda oturmaz, cigara içmez, yüksek söylemez.

Çocuk, millî esatiri, hayatî telakki ve saireye dair (atalar sözdarb-ı mesel) lerini bellerdi. Hafızası millete iyilik etmiş kahramanlara ait menkıbelerle dolardı.

Hangi kabileye ait olursa olsun, onbeş yaşına gelen Turan çocukları (karasöz-halk sözü) denilen türkü ve masalları bilmek mecburîyetinde idi.

Bilmeceler de pek rağbette idi.

* * *

İşte (Turan) da çocukları böyle hayatî işler ve millî hars içinde hayata hazırlarlardı. Asrî usul-ı terbiyenin, Gazi Paşa Umdesinin ve Maarif Misakımızın gayesi de böyle: (Maddî ve manevî tam hayat vasıtasıyla tam hayata hazırlamak)dır. Bugün izcilik bu tabîî terbiye usulünün en mühim bir vasıtasıdır.

Dünün mektepleri, ansiklopedik usulün tesiri altında olup hayatî gaye edinmemiştir. Halk hükümeti, halkı hayata hazırlayacak (hayat hükümeti) olduğundan, terbiye usulümüz de hiç şüphesiz bu yeni hayata hazırlamak gayesini verecekti. Nitekim verdi. Çünkü yaşadığımız asırda millî varlık için bundan başka çare yoktur.

Çok temenni edelim ki Gazi Paşa Hazretlerinin ve Maarif Misakımızın diktığı umde, muallimlerimizin ve maarifçilerimizin gayret ve himmeti ile maarifimizde bir (tarih başı) olsun.

Gelecek günlerin ak veya kara olmasında irfan ordumuzun pek mühim tesiri olacaktır.

Necip milletimizin ve irfan ordumuzun el birliği ile çalışarak maarif gayemizin, hakikat sahasına çıkmasına bütün kuvvet ile çalışılacağına eminim.

Zira önüne düşen adamlar, kendi yükselmesi için samimiyetle çalıştığını görünce, Türk milleti harikalar ve mucizeler meydana getirir.

Terbiye ve Maarif Ruhiyatı

Şimdiye kadar yeni maarifin gayesini ve bu gayenin istinad ettiği felsefeyi biraz şerh ettik.

Şimdi, ne gibi terbiye düsturlarının bizi bu gayeye ulaştırabileceğini arayalım.

Bu gayeye vüsul yollarını gösteren ilim (Terbiye ve Maarif Ruhiyatı) ilmidir.

Bu ilim, otuz sene evveline gelinceye kadar indî hükümler ve düsturlar halinde idi; ve felsefenin bir şubesi sayılıyordu. Her filozof kendine göre bir terbiye ve maarif sistemi teklif ediyordu.

Mezkûr ilmin tecrübi ve (şeyî=objektif) olması, Leipzig'de Profesör (Vondeck) 1878'de, psikoloji laboratuvarını icat ve tesis etmesi ile başlar. O tarihten sonra psikoloji, çocukların ahval-i ruhiyesini ara-maya başladı. (Terbiye ve maarif meselesi) ruhiyatın bir şubesi halini alarak adına (Çocuk Ruhiyatı, Tecrübi Terbiye), Amerika'da ise (Terbiye Ruhiyatı) denildi.

Sorbonne Darülfünunundan (Alfred Binet), Cenevre Darülfünununda muhterem üstadım (Edward Claparé de), Amerika'da (Stanley Hall), Almanya'da (Stern) ve (Gallop), ilah. bu ilmin esaslarını kuran üstadlardır.

Medenî milletlerce kabul edilen ve Büyük Gazimiz ile Maarif Misakımız tarafından umde olarak gösterilen gayeye ulaşmak için genç muallimlerimizi bu müelliflerin usulleri ile ünsiyet hasıl ettirmeliyiz.

Çocuk veya terbiye ruhiyatı; çocukların havass-ı hamse, dikkat, hafıza, müdrike, ilah. gibi melekelerinin ne suretle tekâmül ettirilebileceğini ders programı tanziminde ne gibi esaslara riayet mecburî olduğunu, hangi yaşlarda ne gibi fenlerin okutulması lâzım geldiğini, usul-ü tedriste takib edilecek hatları, mektepte inzibat meselesini, irade ve ahlâk terbiyesinin ne suretle mümkün olduğunu, ilah. fennî bir surette taharri ve mütalâa eyler. Çocuk ruhiyatı laboratuvarlarının bu gibi taharrileri netayici esas alınarak mektep programları tanzim edilmektedir. Bu laboratuvarlar, zamanımızda sırf (akademik) olmaktan çıkarak tamamen amelî ve tatbikî olmuştur. Meselâ, Cenevre'de bu kabil laboratuvar, darülfünundan ve Jean Jacque Rousseau Enstitüsünden başka maarif departmanında dahi ayrıca tesis edilmiştir. Cenevre mektep programları, maarifteki laboratuvar taharriyatı üzerine istinad ettirilmektedir.

Dünün programları ile bugünün programları arasındaki fark; dünkülerin indî ve bugünkülerin tecrübî ve fennî olmasıdır.

Çocuk ruhiyatı için orijinal bir surette çalışanlardan biri de (Profesör Ribakof) dur. Bu zatın psikoloji atlası pek kıymetlidir.

Ben burada çocuk veya terbiye ruhiyatının-gayeye ulaştıracak en mühim vasıtaları olan - dört düsturunu izah edeceğim:

1. *Entre = alâka düsturu*: Çocukların entreleri, sinn ve cinslerine göre değişir. Meselâ, sabavetin bir devresi vardır ki o zaman çocuk muhitindeki eşya ile pek ziyade alakâdardır. Mevalide ait esashı malumat, bu devrede verilirse terbiyevî olmuş olur. Diğer bir devre gelir ki çocuk o zaman içtimaiyat ve fevkat tabîî mesail gibi içtimai ve felsefî şeylere merak eyler. Tarih, ahlâk, içtimaiyat ve felsefe dahi kendinde bu merakın doğduğu zaman okutulması icap eder.

Hasılı çocuklarda böyle ilimlerden her birine ait entre ve merak devreleri vardır. Her ders kendine ait merak ve entre tezahür eylediği zaman usul-ü tedrisine de riayet edilmek şartı ile tedris edilir. O entre doğmadan tedris edilirse emekler boşa gitmiştir.

Muallim, şakirtlerinin bu entre devrelerini bilmek ve gözetmek mecburiyetindedir. Bu devreyi kaçırırsa fırsat ebediyyen kaçırmıştır. "Demir sıcak iken dövülür" darb-ı meseli tam burası içindir.

Bu entrelerin tezahürü zamanı çocukların şahsiyetine ve muhitlerine göre değişir. Bunun içindir ki muallimlerin çocuk ruhiyatı kanunlarına vakıf olmaları en esashı bir şarttır.

2. *Faaliyet Düsturu*: Çocuklar, dinlemekten ziyade görmeyi, görmekten ziyade faaliyette bulunmayı sever. Çünkü mektep ise teşkilât ve tesisatı itibariyle çocukların faaliyetine mâni olmaktadır. Dünnün mektebinde hakim olan faaliyet ve iş değil çenedir. Ekserimizin çenemizin sağlam, iş başına gelince beceriksiz olmaklığımız dünnün usul-ü terbiyesi neticesidir. Muallim söyler, ertesi gün çocuklar tekrar eyler, ve zannedilirdi ki iş olup bitmiştir. Kimya, teşrih gibi teknik şeyler bile yalnız lafla öğretilmeye çalışılırdı. Faaliyet düsturunu tatbik eden mektepte dersler sözle değil, tatbik iledir.

3. *Zekâ Derecesi Düsturu*: Çocuklar zekâ itibarıyla başlıca üç kısma ayrılırlar: Orta zekâlı, üst zekâlı, aşağı zekâlı.

Zekâları muhtelif çocukları bir arada okutmak hiç doğru değildir, çünkü bu kısımlardan her biri için tatbik olunacak (usul-ü tedris) başka başkadır.

Bunun içindir ki müterakki memleketlerde bu üç tip zekâdan her birine mahsus şubeler tesis edilmiştir. Bu kabil tesisat ilk evvel (Manheim) da yapılmış olmakla adına (Manheim sistemi) denilmektedir.

Çocuk ruhiyatının mühim bir faslını teşkil eden (zekâ ölçüsü) vasıtasıyla böyle zekâ tipleri ayrılmaktadır.

4. *Self Government Düsturu*: Çocukları memleketin teşkilât-ı esasinesine ta mektep sıralarından itibaren hazırlamak ve bu suretle onları müstakbel içtimâf vazifelerine yetiştirmek usulüdür ki şu sırada bizim için pek mühimdir. Bu suretle çocuklar, hem kendi kendilerini idareye alışıyorlar, hem de memleketin idare-i esasiesiyle ısınmış oluyorlar.

İşte bizi Gazi Paşa Hazretlerinin ve Maarif Misakımızın yeni maarif gayesine ulaştırarak (terbiye ve maarif ruhiyatı) nın en mühim düsturları bunlardır.

İptidai Mektepleri

Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesinin istinad ettiği pedagoji, psikoloji ve felsefe nazariyatını, geçen altı bahiste izaha çalıştım. Bundan sonra, umdenin tatbiki yani çocukları hayata hazırlamak için ilk ve orta mekteplerin ne surette faaliyette bulunması lâzım geldiğini-terbiye ilminin son mütalâalarını esas ittihaz ederek-arz edeceğim.

İlk tahsilin, içtimai hayat için ne kadar mühim olduğunu izaha hacet yoktur. Bunun lüzum ve ehemmiyetine herkes kani. Haledilmeye muhtaç esas mesele şudur: "İlk tahsil programını ne gibi esaslara istinad ettirmeli ki gerek fert gerek içtimai hayat için azami fevaid temin etsin?" Bunu temin için şu iki düsturu tatbik etmek icab eyler:

1. Programın çocuk ruhuna muvafık olması,

2. Mektep, hayat-ı içtimaiyenin küçük bir modeli olarak, ders programı ile ve hayat amelîyesi ile çocukları hayata hazırlamak.

Program, çocuk ruhiyatına muvafık olmalıdır. Yani çocuklar, hangi yaşlarda nelere alâkadar olur; nelere ehildir; bunu bilmek ve her devirde doğan alâka ve temayül vasıtası ile çocukların melekâtını tenmiye etmek lâzımdır. Çocukluk halet-i ruhiyesini nazar-ı dikkate almaksızın, bunu laboratuvar ve hayat-ı amelîye tecrübeleri ile anlamaksızın mekâtib-i ibtidaiyede filan ve falan dersler lâzım, diye bir program tanzim edecek olursak, bu program çocukların zekâsını yükseltmek şöyle dursun, bilakis körletir ve söndürür. Fazla olarak çocuğu mektepte âdeta hapsedmekle sıhhat ve nema -yı bedenine de zarar iras eyler. Çocuğun halet-i ruhiyesine mugayyir bir program, fayda değil böyle zarar hasil eyler.

Binaenaleyh evveleminde mekâtib-i iptidaiye şakirdanının sinnleri olan 7-13 yaşlarındaki çocukların halet-i ruhiye ve temayüllerinin kro-kisini çizelim. Bu devre ikiye ayrılır:

1. 7 ilâ 9 yaşlarındaki çocuklar oyunu pek çok sever. Zamanen ve mekânen mevcut şeylerle alâkadar olur. Görmekten ziyade hareket etmeyi, işitmekten ziyade görmeyi sever. Faal ve nefidir. Havassını en keskin kılacak vasıta oyunlardır.

2. 10 ilâ 12 yaşlarındaki çocuklar, zaman ve mekan-ı hazırından çıkmaya ve kendinden başka diğerleri ile de alâkadar olmaya başlar. Kahramanların ve büyük adamların tercüme-i halleri, tarih, seyahat, coğrafya ve-nefi, ayanı olmak şartıyla- tarih-i tabiiyede alâka bulur.

Çocukluk devresini mabih-it temayüzü, oyuna fazla meyelandır. Oyun, çocuğun havass ve melekâtını en iyi inkişaf ettiren bir vasıtaadır. Ve bu oyunlar vasıtasıyla ki çocuklar, müstakbel vazifelerini mümarese ederler ve hazırlanırlar. Kızların ev, oğulların asker, bakkal oyunları gibi.

Müterakki memleketlerde geniş oyun mahalleri olduktan başka belediyelerde şehirlerin müteaddit mahallerinde çocuklara mahsus

oyun meydanları açmışlardır. Teneffüs zamanlarında çocuklara terbiyevî oyunlar bulmalı; salı öğle sonraları sahraya götürmeyi ihmal etmemeliyiz.

Çocukluğun, arz eylediğimiz, halet-i ruhiyesini esas alınca, 7-9 yaşlarındaki çocukların programında; derslerin tamamen ayanî ve nefî olmasına ve işe bağlanmasına ve çocukları mümkün olduğu kadar fazla sine-i tabiatta bulundurmağa ve derslerin âdeta oyun gibi cazibedar bir hale sokulmasına itina etmek lazımdır. Bu devreye mahsus programda şu dersler olabilir:

Çocuğun muhitindeki eşya (dürus-u eşya)

Resim

Modelaj (Çamur işleri)

Teganni

İnşâd

Anadili (masallar, kahramanlar, hikâyeler)

Mebadi-i hesap.

Mektep, öğretmeye okuyup yazmak ile değil, muhitinde olup çocuğu alâkadar eden şeylerle başlamalıdır. *Dürus-u eşya* ile muhitindeki eşya tarassut ettirilmekle çocuğun tarassut kabiliyeti terbiye edilir. Zekânın inkişafına en ziyade hizmet eden tarassuttur. Denilebilir ki tarassut zekânın destek ve umdesidir.

Dürus-u eşyada bu tarassudata, çocuğun faaliyeti de munzam olmalıdır. Bu ders, kitap ve takrir ile verilmekle kalmayarak, çocukların, ufak tefek işler ile bir şey meydana getirmesi de temin edilmelidir.

Resim: Çocuklara elifbadan evvel biraz resim öğretilmelidir. Zaten çocuklarda resim yapmak merakı, harfleri öğrenmek merakından çok evvel doğar. Bu merak doğduğu zaman, çocuklara biraz resim yapmayı alıştırsak, bilahare harfleri çok daha kolay öğrenirler. Bunda gaye, çocuğu resim yapmak ve resimlerin pek mükemmel olmasına itina etmek olmayıp; el ve göz ile meleke-i dikkati terbiye etmektir.

Çamur işlerinden kezalik resim gibi istifade olunur: El, göz ve dikkat terbiye edilir, tabaklar, vazolar, ilah. yaptırılır.

Teganni: Bununla çocukların dikkat-i semiyeleri ve istidad-ı musikileri terbiye edilmiş olur. Fakat bunda güftesi, çocukların sev-

diği mevzu üzerine, ve bestesi: hançerelerine zarar vermeyecek olanlardan intihaba itina etmelidir.

İnşâd: İnşad için çocuğun okuma yazma öğrenmesini beklemeden, ağızdan çocuk şiirleri belletmekle hem hafızası, hem dikkati terbiye edilmiş olur.

Harfler: Hurufata, çocuk biraz resim yapmağa alıştırdıktan sonra başlamalıdır. Resim ve modelaj vasıtasıyla çocuklar, elleri, gözleri ve dikkatleri terbiye edilmiştir. Binaenaleyh, harfleri daha kolaylıkla öğrenebilirler. Bittabi, evvela kolay sonra güç harfler öğretilir. Kezalik, bu da çocuklar tarafından sarf olunacak bir faaliyete raptolunabilir. Müterakki memleketlerde çocuklara harfler, evvelâ mukavva badehu tahtadan imal ettirilmektedir. Çocuk, bu suretle ilk kitabını kendi yapıyor.

İmlâ: Muallimin söyleyip yazdırarak imlâ öğretmek usulü pek de muvafık değildir. Bu bapta çocuğun sevdiği hikâye ve şiirleri dikkatle okutmak, bunlar için bir defter tutturarak yazdırmak daha muvafiktir.

Masallar, Kahramanlar: Çocukların, efsaneleri pek çok sevdiklerini izaha hacet yoktur. Çünkü çocuklar, beşerin efsane devresindedir. Bazı Amerika darülmualimatlarında birer masal şubesi açılmıştır. Burada her milletin (Çin, Japon, Rus, Cermen, İngiliz, Fransız, ilah) mütercem masalları ve masal söylemek usulü, hangi yaşlarda çocukların ne gibi masalları seveceği, ilah. mürebbiye namzetlerine öğretiliyor. Badehu bu mürebbiyeler, sinema veya projeksiyonla çocuklara bu masalları hikâye ediyorlar. Bunlar muhayeleyi ve birçok fezail-i terbiye hususunda pek mühimdir.

Çocuklarda böyle masal ve hikâye merakı uyandıktan sonra ellerine masal kitapları veriliyor. Böyle binlerce masal kitapları vardır.

Yazık ki bizim çocuklarımız için böyle kitaplar yok veya bir iki tanedir.

Bir taraftan millî masallarımızı çocuklarımızın anlayabileceği bir dil tedvin, bir taraftan da diğer milletlerin masallarından bilintihap tercüme suretiyle (çocuk kitapları) meydana getirilmelidir.

Mebadi-i Hesap: Çocuklar, 50 veya 60 kadar sayıları 7 yaşından evvel öğrenmiştir. Mektepte adetleri yazmayı öğrenmezden evvel ayanî bir surette boncuk, fındık gibi şeyler veya muhasap ile ufak cem

veya tarhlar öğretilir, terkim-i adâda sıra sonra gelir. Seviyye-i zihniyelerine uygun hesap meseleleri ile çocuklar alâkadar olur. Muallim böyle meseleler bulabilirse bunlar çocukların terbiye-i fikriyesi için en mühim vasitalardan madut olabilir.

10-12 yaşlarında çocukların halet-i ruhiyesi şöyle telhis edilebilir: 10 yaşında artık çocuğun sıhhati sağlamlaşmıştır. Muhiti ile muvazene-i tammede olup her şeyden memnun bir vahşi gibidir. Hissî hayatı henüz pek basittir. Bunun içindir ki mesut ve gayrı müdrük bir ruha maliktir. Kuvvet, maharet ve hile onun hoşuna gider. Şehir hayatı ve kapalı hayat, ona mahbes gibi gelir. En çok özlediği şey, çayırlarda koşmaktır.

Keskinleşmiş olan havassı onu müşahhasata, ameli hayata ve faaliyeteye sevk eyler. Zihni henüz (sebebiyet) arayamaz. Tahlil ve temerküze pek az ehildir. Yorulmaz bir teccessüs, onu bir şeyden diğer şeye sevk eyler. Sonraki evvelkinden daha güzel görünür.

Derunî hayatı, tahtelarz bir ırmak gibidir. Muhitindeki eşya için pek uyanık olan dikkati, mücerredata karşı kapalıdır. Kezalik, müşahhasat için pek kavi olan hafızası, mücerredat için zayıftır.

Sanat sahipleri ile çabuk dost olur. Kendi ufak tefek şeyler imal etmeyi sever.

Ahlâkiyatta, etrafındakileri taklit eyler. Adalet hakkında vazih fikri olmamakla beraber, kendisine yapılan adaletsizlik hiç hoşuna gitmez.

Bu devre, itiyadat kazanmak devresidir. İyi veya kötü itiyatlar bu devrede kazanılır ki terbiye için pek mühim bir devredir.

10-12 yaşlarında terbiye-i fikriye usulünü bu halet-i ruhiyeye uydurmak lazımdır.

Binaenaleyh 10-12 yaşlarındaki çocuklarda:

Büyük adamların tercüme-i halleri.

Tarih

Coğrafya

Tarih-i tabii ve ziraat

Malumat-ı ahlâkiye ve diniyye

alâkaları uyanır. (Bundan evvelki devrenin ana lisanı resim, ilah. derslerine de bittabi devam olunur).

Tarih (tercüme-i haller, tarih-i medeniyet, tarih-i sanayii, tarih-i umumiye ait muamelatı mücmele): Tarihe, teracim-i ahval ile başlamalıdır. Bu teracim-i ahvale de çocuğun yaşadığı muhitteki büyük ve müstesna adamlardan başlayıp eski tarihi kahramanlara doğru gitmelidir. Bunlara yalnız askerî kahramanlardan değil, ziraat ve ticaret ve sanayide büyük muvaffakiyetler göstermiş ve keşifler yapmış insanların muvaffakiyat ve keşfiyatından da bahsedilmelidir.

Çocuklar, ziraat, nesîç ve sair işler âlât ve edavatıyla çok alâkadar olurlar. Bu âlât ve edavatın seyr-i tekâmülünü gösteren tarih-i sanayi dahi çocukları pek ziyade alâkadar eyler. Yazık ki bizim çocuklarımız için böyle tek bir kitap bile yoktur.

Mekâtip-i iptidaiyyede tarih derslerinden maksat, çocuklara vekayi-i siyasiye ve harbiye öğretmek olmayıp sanayi ve medeniyetin tekâmülünü anlatmaktır. Bugünkü mekâtip-i iptidaiyye tarih kitapları ise, eşhas, memleket, harp ve sulh gibi çocukların alâkadar olmadığı isimlerle doludur. Vekai-yi tarihe arasından da çocukları tehyîç edecek vekayi intihap edilmelidir.

Tarih-i umumiye, civarda asar-ı atika varsa onları göstererek girmelidir. Eğer yoksa, resimleri gösterilir. Projeksiyon varsa, bittabi resimden daha iyidir. Birçok mekteplerimizde projeksiyon var, fakat ne kadar yazık ki muallimlere bunların istimali gösterilmediğinden ekser yerlerde kullanamıyorlar. Toz içinde paslanıyorlar.

Memleketimizin her köşesinde mevcut olan asar-ı atika için rehber olacak bir kitaba ihtiyaç vardır. Maarif Vekâlet-i Celilesi tarafından tab ettirilmekte olan (Charles Teksienne) in (Küçük Asya) sı bu bapta pek kıymetli bir rehber olacaktır.

Coğrafya: On bir, on iki yaşlarında çocuk uzak yerlerle de alâkadar olur. Bunun içindir ki o yaşlarda da coğrafya merakı da doğar. Lâkin coğrafya, körfez, boğaz, memleket, ilah. sayan isim cetvelinden ibaret olursa, bittabi çocuğun canını sıkar. Alâka duymaz. Çocuğu alâkadar eden başka memleketlerde ne gibi hayvanat ve nebatat olduğu, oralarda insanların ne işleyerek geçindiği ve âdetleridir.

Coğrafya derslerine muhitten başlamalıdır. Çocukları civarda bulunan dağın nebatatını ve ormanlarını mütalaaya götürmeli. Avârız-ı araziye üzerine nazar-ı dikkatlerini celp etmeli. Bu gezme üzerine tahrirî vazifeler yaptırmalı. Çocuk, bu suretle coğrafyaya biraz alıştırdıktan sonra, ona diğer memleketlerin coğrafya-yı tabiiyesini, in-

sanlarının âdâtını ve meşguliyetlerini tasvir eden (seyyahatname)ler ve (coğrafi kıraat)ler verilmeli.

Yazık ki bizde çocuklara mahsus böyle kitaplar yapılmamıştır.

Gerek tarih ve gerek coğrafya tedrisatında mektep filmlerinden pek çok istifade edilebilir. Sinema olan şehirlerimizde maarif idareleri bu nevi filmleri kiralamaları için sinemacıları teşvik ile haftada birer saat çocukların böyle canlı coğrafya, tarih, tarih-i tabii dersleri almalarını temin etmelidir.

Tarih-i Tabii ve Ziraat: Muhitindeki eşyayı tarassut ettirmekle başlayan dürus-u eşyaya gittikçe daha amelî ve nefî bir istikâmet verilebilir. 10-12 yaşlarında çocuk, âsâr-ı tabiat ile alâkadar olmaya başlar. Bu devre, (tarih-i tabii)ye başlamak devresidir. Çocuk bu sırada tarih-i tabii'nin bilhassa ayanî ve nefî kısımları ile alâkadar olur. Ziraate dair tarassutlarda bulunduracak ve küçük tecrübeler yaptırarak en muvafık devredir. Gezmeler vasıtasıyla çocuklara nebatat-ı tabiiyye pek mükemmel öğretilir. Ve çocuklar pek ziyade alâkadar olurlar*.

Fakat çocukların bu merakı yalnız kitaplarla ve kuru sözlerle tatmin edilmek istenirse bittabi ciddi bir fayda hasil olmaz. Bütün bu malumat ancak çocukların (tarassut ve tecrübe) leri neticesi olmalıdır. Bunun içindir ki Avrupa'nın birçok yerleri ile Amerika ve Japonya'da her mektebin bir tarla ve bahçesi vardır. Çocuklara burada ziraat tarassut ve tecrübeleri yaptırılır. Bu suretle çocuklar hayata ta mektep sıralarından itibaren hazırlanmış oluyor. İşte yeni terbiyenin eskisinden ayrılması bu noktadadır. Bugünkü terbiye çocukların melekâtını faaliyet vasıtasıyla tekâmül ettirerek cidal-i hayata hazırlamaktır. Eski terbiye ise bunu -faaliyet vasıtasıyla değil- kitap ve takrir vasıtasıyla malûmat vermekten bekliyordu.

Şimdiye kadar bizde terbiye ve maarif hususunda yalnız Latin ve bilhassa Fransız usulleri tetkik edildi ve oradan ilham alındı. Anglo Sakson ve Cermen usulleri ihmal edildi. Evvelki makalelerimin birinde arz ettiğim veçhile Belçika gibi maarifi en müterakki bir memleket, maarif adamlarından (Evmer Bovis)i Amerika'ya göndererek yeni terbiye esasatını tetkik ettirdi.

(Gustav LeBon) geçen sene (Lesantal) mecmuasına yazdığı bir makalede Fransa Maarif Nazırına: "Nazır Efendi! Eğer Fransa'nın

* Buna dair bir (nebatat-ı tabiiyye ve mektep gezmeleri) tercüme [ettim ki henüz gayrı matbudur.

mahv olmamasını istiyorsanız, hayata hazırlayan yeni usul-ü terbiyeyi Fransa'ya göre uydurarak almanın yollarını bulunuz. Hayata adam hazırlayalım hayata..." diyordu.

Terbiye: Faaliyet ve iş ve bilhassa ziraî işlerle ufak tefek sanayi etrafında toplanmalıdır. Her mektebin memleket kıyısında bir tarlası olmalıdır. Çocuklar burada hem ziraî tarassut ve tecrübeler, hem de ziraat işlerine alışırlar. Kezalik mektebin küçük bir sanathanesi olmalıdır.

Darülmualimat ve darülmualiminlerde ziraat derslerine pek mühim mevki ayrılmalıdır. Darülmualimattan çıkan hanımlar, (ev ziraatı) denilen şubede-sebze, çiçek, arı, tavuk, ilah. - sağlam malûmat sahibi olmalı ve tatbik edebilmelidirler. Darülmualimin mezunları da ziraatı ameliyat mektepleri derecesinde ziraatle mücehhez olmalıdır. Darülmualimin son sınıflarını ameliyat zamanında ziraat mekteplerinde üçer ay bulundurmak pek faydalı olur.

Malûmat-ı Ahlâkiye ve Diniyye: İptidai mekteplerinde bu bapta en müessir vasıta: Mürebbiyelerin çocuklara numune olmasıdır. Çocuk, gayri meş'ûr bir surette mürebbiyenin sözünden ziyade hareketini taklit eyler. Analarımız derler ki: "Kız anadan görmeyince öğüt almaz". Bu dersin tatbikatı için müterakki diyarlar mekteplerinde (iyilik derneği) namı ile dernekler tesis edilmiştir*.

Malûmat-ı medeniyye: On üç yaşlarında çocuk, memleketin teşkilât-ı içtimaiyyesi ile de alâkadar olmaya başlar. Bu derse faaliyet hazırlamak üzere müterakki memleketler mekteplerinde (self government) yani sınıfın kendi kendini idare usulü tatbik edilmelidir. Bu usul ancak böyle on üç yaşlarına gelmiş şakirdandan itibaren tatbik edilmelidir.

Bütün devre-i sabavet müddetince, çocuklar (âşık-ı tabiat)dır. Çocukların bu insiyakî ihtiyaçlarını tatmin için yeni terbiye bir takım usuller keşfeylemiştir ki bazılarını zikredebim.

1. Açık Hava Mektepleri :

Bunlar şehir kenarlarında, ağaçlık yerlerde, deniz ve ırmak kıyılarında basit birer barakadan ibarettir. Bütün dersler ağaçlar altında

* Bu derneklerin nasıl teşkil edildiğine ve ne surette faaliyette bulunduğu dair matbu bir izahname taraf-ı acizîden kaleme alınmış olup, her isteyen mektebe, meccanen gönderilir.

Adres: Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Azasından Rahmi.

veya gezerek verilir. Barakaya ancak yağmur yağınca girerler. Nisandan teşrinievvele kadar açıktır. Almanya ve İsviçre'de böyle pek çok mektepler açılmıştır.

2. Tatil Kolonileri :

Çocukları tabip muayene ederek ahval-i sıhhiyelerine göre dağa veya deniz kıyısına veya ovaya gidebilir diye gruplara ayrılıyor. Bu gruplar, tatilde muallimlerin riyaseti altında üç-dört hafta dağ, sahil veya ovada kalıyor. Meşguliyetleri: oyunlar, suya girinme, tarih-i tabii tarassutları.

3. Güneş ve su banyoları :

Her şehrin kenarında göl veya deniz kıyılarında (plaj)lar tesis edilmiştir. Yaz iptidasından son bahar ortalarına kadar her gün iki saat çocuklar buralarda muallimlerin riyaseti altında güneş banyosu, suya girinme, jimnastik yapmaktadırlar.

* * *

Mekâtib-i iptidaiyi bitirince tahsil-i taliye devam etmiyerek hayata atılacak çocuklar için memalik-i müterakkiyede bir senelik bir (sınıf-ı mahsus) vardır ki burada çocuklara hayatta en ziyade işlerine yarıyacak ameli şeyler okutulur.

Mekâtib-i iptidaiyede öğrenilen mebadi-i fünunu mümkün mer-tebe tevsii ve bunlardan hayatta daima istifade etmeyi temin için me-kâtib-i iptidaiyeden çıkanlara mahsus (mektepten sonra tahsil-post scholar) teşkilatı vardır ki bunlar haftanın bir-iki gecesinde mekâtib-i iptidaiye mezunlarını toplayarak onlara (hayati musahabat-ı ilmiye) verirler. Bu kabil teşkilata biz daha ziyade muhtacız. Ve bu esas kış-lalara ve hatta hapishanelere bile teşmil etmeliyiz.

Mektepçilikte en mühim esaslardan biri de çocukları derece-i zekâlarına göre ayırarak hiç olmazsa (özürlü-anormal) çocuklara mahsus sınıflar açmaktır. Özürlü çocuklar usul-ü terbiyesi, bugün pedagojinin mühim bir şubesi haline gelmiştir. Bir maarifçi ile konuşurken bahis bu özürlü çocuklar meselesine intikal etti. "Hiç olmazsa büyük şehirlerde böyle özürlü çocuklara mahsus sınıflar açılmalı" diye bir fikir dermeyan etmiştim. Buna şu cevabı vermişti: "Hele şu vasatileri okutalım da zekâca vasatiden aşağı olan özürülüler durakoysun..."

Cevapta belki bir zerre-i hakikat vardır. Fakat özürlü çocuklar, sınıfta zekâca üstün ve vasatı olanlara mâni olmakta ve kendileri hiç istifade edememektedir. Çünkü özürlü çocukların usul-ü tedris ve programı başkadır.

* * *

Hayatta muvaffakiyetin yegane şartı: Hayata ta mekteb-i ipdi-daiyeden hazırlanmak iledir. Bu da dersleri (kıtâp ve söz) ile değil (tarassudat, tecarip ve faaliyet) ile dersleri birer iş ve faaliyet etrafında toplamak ile kabildir. Bu suretle hem çocukların zekası daha iyi inkişaf eyler, hem de hayata hazırlanmış olurlar. Mekâtib-i iptidaiye dersleri: Tarih-i tabii gezmeleri, nebatat-ı tubbiye toplamak, mekteplere birer tarla rapt olunarak işleri yaptırmak, mektepte sıhhat ve iyilik dernekleri tesis etmek ile hayatı ve amelî bir faaliyete rapt olunabilir ve dersler ancak böyle birer faaliyete rabt olunduktan sonradır ki müsmir ve hayatı olur.

Mekteplerde (temsil)lerin kıymet-i terbiyeviyesi pek mühimdir. Millî masallarımızdan piyesler tertip etmek ve bu piyeslere halk melodilerini de sokmak en ziyade muhtaç olduğumuz şeylerdendir.

İlk tahsili bu suretle yeni esaslara istinad ettirmektedir ki Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesini hakikat ve amel sahasına isal edebiliriz. Bütün kuvvetimizle buna çahşmalıyız.

Talî Mektepler

Talî mektepler, şakirtlerini hayata hazırlama, ruhi esaslar ve faaliyete müstenit usul-ü tedris nokta-i nazarlarından olmak üzere üç cihetten tetkike şayandır:

1. Hayata Hazırlamak: Bütün içtimai müesseselerin gayesi, ferdi ve içtimai hayatı daha mesut bir hale ifrağ edebilmektir. İçtimai müesseselerin en mühimlerinden olan talî mekteplerin gayesi de, şüphesiz başka türlü olamaz. Ferdi ve içtimai hayata saadetler bahşedecek talî mektep nasıldır?

Sinesindeki çocuk ve gençleri hayata hazırlayandır.

Dünün ve bugünün talî mektepleri programları muhteviyatının asıl hayat ile pek az alâkadar olması sebebi ile gençler hayata hazır-

lanamıyor. Halbuki mektep, şakirtlerini bilahare hayat mücadelesinde muvaffakiyetini temin edecek vasıtalarla teçhiz etmekle mükelleftir. Şimdiye kadar buna riayet edilmediği için tali mekteplerden çıkan gençler hayata atılınca şaşırıp kalmaktadırlar. Mektep, hayata yabancı kaldığı müddetçe bunun böyle devam edeceğine şüphe etmemelidir. Cidal-i hayatta muvaffakiyetin şartı hayata mektepten hazırlanmak ile kabildir. İşte yeni maarif misakımızın hedefi, tali mekteplerimizi hayati faaliyetlerle canlandırmak ve şakirtlerini hayata hazırlamaktır.

Efradı, hayata ta mektep sıralarından hazırlamaya başlanmış olan bir milletin iktisadiyatının da pek yüksek olacağı şüphesizdir.

Şakirtleri hayata hazırlayabilmek programın (muhit) olmasına mütevakkıftır. Binaenaleyh programı tanzimde (muhit)i esas edinmek lâzım gelir. Muhitte bilahare şakirtlerin hayatta muvaffakiyyet ve saadetini temin edecek ne gibi şeyler varsa bunlar programın mihrini teşkil etmelidir. Hayatta muvaffakiyeti temin etmek hususunda beşerin hayat ve tecrübelerinden istifade etmeliğimiz tabiidir. Te-carib-ü beşer, tasnif edilerek bugünkü (fen) ler husule gelmiştir. Bunlar üç şubeye ayrılabilir:

1. *Tabiat*

Birinci grup, hayatiyat (biyoloji): Nebatat, hayvanat, fizyoloji, teşrih, ilah. ve bunların tatbikatı ziraat, hıfzısihha.

İkinci grup; yere ait (fen) ler: Coğrafya-yı tabii, tabakat.

Üçüncü grup; ulûm-u sıhhiyye: Hesap, cebir, hendese, müselsat, kozmografya, fizik, kimya,

2. *İnsaniyat*

Dördüncü grup: diller: Eski diller (bizde Arabî ve Farisî, Avrupa'da Latince ve Yunanca) bugünkü ecnebi dillerin ana dili.

Beşinci grup; bedüyyat: Musikî, resim, sanayi-i nefise tarihi.

Altıncı grup: Tarih, malûmat-ı medeniye ve hukukiye.

Yedinci grup: Ahlâk, psikoloji, felsefe, diniyat.

3. *Tabiat ve İnsaniyat İlimlerinin Birleştiği İlimler*

Sekizinci Grup: Ulûm-u İktisadiye: İktisat ve bilhassa iktisad-ı ziraî, coğrafya-yı iktisadî, ticarî, ve siyasî.

Bu fenlerin bütün mebahisini mektepte okutmak imkân haricinde olmağla bu bapta hakikî bir ıstıfa yapmak mecburiyetindeyiz. Bu ıstıfayı yaparken hem (içtimâî) hem (ruhî) esasları daima nazar-ı dikkatimiz önünde bulundurmamızdır.

1. İçtimâî Esaslar :

Öyle mebahis intihap etmelidir ki bilahare hem ferdin hayatta muvaffakiyetine, hem de içtimâî hayatın tekâmülüne yarasın.

Biz çiftçi bir milletiz. Tali mekteplerimizin programlarını tanzimde (muhitî ve hayatî) düsturunu kabul edince programımızda esas (ziraata temayül) olmalıdır. Ulûm-u tabiiye ve iktisadiyenin ziraate taallük eden kısımları üzerinde tafsilata girişerek sair mebahisleri üzerine mücmel malûmat vermekle iktifa edebiliriz. Müterakki memleketlerde hikmet-i tabiiye-i ziraiye, nebatat-ı ziraiye, hayvanat-ı ziraiye, iktisat, ilah. namları ile birçok kitaplar meydana getirmiş olmakla tali mekteplerimiz için nebatat, tabakat, hikmet-i tabiiye ilah. kitapları tertip ederken - bu ilimlere dair yazılmış olan kitaplardan ziyade-bilhassa bunları nazar-ı itibare almalıyız. Bundan başka her vilayetin ziraat-ı hususiyesi üzerinde daha ziyade duruluyor.

Şu kadar ki bunları, şimdiye kadar olduğu gibi kitap ve notla dershanede öğretmek istersek faydası pek az olur. Bunlar işiterek, görerek değil, (yaparak, işleyerek) öğrenilir. Bunun içindir ki her tali mektebe bir bahçe ve bir tarla raptetmeliyiz.

Tabiat ve tarih-i tabii derslerini, ziraat etrafında toplayarak ders verebilmek için muallimlerin ona göre ihzar edilmesi lâzım gelir. (Muhitî ve hayatî) düsturu esas alınca, bir taraftan yeni tabiat muallimlerini o suretle yetiştirmek, bir taraftan da mevcut muallimlere -o gayede muvaffak olacak tarzda- yardım ve rehberlik etmek icab eder.

2. Ruhî Esaslar :

Mekâtib-i taliye programlarını yaparken (ruhî-psikolojik) esasatı da nazar-ı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Mimarlıkta mabet, mektep, ev, ilah. plânları nasıl ayrı ayrı ise, mektep çağını teşkil eden sabavet, mürahika ve buluş devreleri için de ayrı ayrı ders plânları lâzımdır. Bu devreler, birbirinden pek başkadır. Her birinde ruh-u beşer, başka başka şeylerde (entre=alâka) bulur. Çocuk büyüdükçe bir takım safahat-ı tekâmülü kat eyler. Sanki bulutlarla sarmaşan bir dağ

zirvesinin yolcusudur. Yukarı çıktıkça ufku genişler. Her merhale başında o merhaleye mâhsus (alâka) doğar. Bu alâka bir müddet devam ile sonra kaybolarak yerine diğer merhaleye mahsus alâka doğar. Her merhaleye mahsus (alâka) ya müteallik şeyler zamanında tekemmül ettirilmezse artık o fırsat ebediyyen kaçırılmıştır. Bادهu tekâmül ettirilemez. Bundan başka, bir derece yukarıdaki alâkaya ait şeyleri tekâmül ettirebilmek, aşağıdaki alâkalara ait şeylerin vaktiyle tekemmül ettirilmesine vabestedir. Bir misal ile izah edelim: Meselâ bir devre vardır ki o devrede çocukta nebatat, kelebek, pul, ilah, kolleksiyonları yapmak entresi doğar. Çocuktan ancak bu entrenin yaşamakta olduğu zamanlardadır ki ona muhtelif nebatat vesaire öğretilir. (Tutkal tavında yapışır,) (Demir sıcak iken dövülür) darbimeselleri tam burası içindir.

Ders programı, çocuklarda hangi yaşlarda hangi entrelerin doğduğunu nazar-ı dikkate almak mecburiyetindedir. Bu entrenin zaman-ı zuhuru memlekete ve muhite göre değişir. Müterakki memleketlerde çocuklarda bu entrelerin zuhuru zamanları, büyük müreb-bilerin tarassutları ve ruhiyat-ı terbiyeviye laboratuvarlarının tecrübeleri ile tesbit edilmektedir. Yazık ki bizim darülfünun hiç böyle vesaik neşretmedi; çünkü henüz bir pedagoji ve ruhiyat-ı terbiyeviye laboratuvarlarına malik değildir. Avrupa müelliflerinin umumî tetkikatına göre tahsil-i talî çağı olan 13-18 yaşlarındaki gençler, ahval-i ruhiyece iki devreye ayrılmaktadır.

1. 13 ilâ 15 yaş ki devre-yi mürâhikadır. Bu yaşlarda çocuk müşahadatdan başka mücerredat-ı basiteye akıl erdirebilir. On üç yaşından itibaren -o vakte kadar fırsat düştükçe muhitine ait olanlarından bahsedilirken- bundan sonra artık sarf, hendese, fizik ve kimyanın kolay mebahisi, sistematik bir tarzda okutulabilir.

2. 15-18 ki devre-i buluğdur. Bu devrede genç, hayatiyat (biyoloji), ruhiyat, felsefe, edyan, ulûmu içtimaiye ve iktisadiye ve ulûm-u hukukla alâkadar olur. Buluğ zamanına kadar çocuğun merkez-i alâkasını (tabiat) teşkil ederken, buluğu müteakip (insan ve insana ait ilimler) teşkil eyler. Fakat buluğdan evvelki devreye ait (entre) ler usul dairesinde tatmin edilmemişse, yani çocuğa (tabiat) usul dairesinde öğretilmemişse, çocuğun buluğ devresine ait entreleri sönük olur. İlim ve mütalaadan zevk duyamaz. Ancak imtihan geçmek için (angarya) olarak çalışır. Yazık ki bizim mekteb-i talide gençlerin bu ilimlere olan ataş ve hevesleri tatmin edilememektedir. Mekâtib-i taliyemizde bu kısımlara ait dersler pek noksandır. Halbuki bu gençlere

psikoloji ve sosyolojinin umumî prensipleri terbiye-i irade ve seciye vasıtaları, muhtasar bir tarih-i felsefe öğretilmelidir.

Çocukların hepsinin entre ve istidadı aynı kuvvette olmadığı malumdur. Binaenaleyh ruhi esasattan biri de çocukların istidad-ı fitriyelerini nazar-ı dikkate almak meselesidir. Bu düstur ilk evvel (Manheim) da tatbik edilmiş olmağla adına (Manheim Sistemi) denilmektedir. Talî mektebin her sınıfı iki şubeye ayrılmıştır:

- (a) Şubesi - Zekâları fevkâlvasat olanlar
- (b) Şubesi - Zekâları vasatî olanlar

Zekâları vasatinin aşağısında olan (geri) ve (özürlü) çocuklar için ise ayrı ayrı sınıflar vardır. Biz şimdilik böyle şeyler yapabilecek halde değiliz.

Şakirdan, zekâca böyle kemiyet itibarıyla başka başka olduğu gibi zekâlarının herhangi bir fenni kavramak itibarıyla da başka başkadırlar. Meselâ riyaziyatta geri, edebiyatta ileri talebe nadir değildir. Binaenaleyh, meselâ riyaziyata pek aklı ermeyen fakat lisan derslerini pek seven ve bu derslerde büyük istidat gösteren bir şakirdi, riyaziyatta dahi aynı derece yüksek bir ehliyet hasıl etmesi için zorlamamalıdır.

“Sevmediği şeyi zorla öğretmeye kalkmakla talebenin zekâsının terbiye edilemeyeceği” bugünkü pedagojinin kavlettiği hakikatlerdendir.

Bugünkü (terbiye)nin en mühim düsturlarından biri de: “mümkün olduğu kadar az zamanda, şakirdin neye istidadı varsa o istidadı mümkün olduğu kadar iyi inkişaf ettirmek”dir. Bu da ancak meselenin psikolojik cihetini nazarı dikkate almak ve tatbik etmek ile mümkündür.

Mekâtib-i talîye şakirdanı psikoloji ve terbiyesi için (Stanley Hall) un bin iki yüz sayfalık (Baliğler) eser-i meşhuru vardır ki bundan hulâsaten bir eser kaleme aldırarak mekâtib-i talîye mualimlerine verilirse çok faydalı olur.

3. Usul-ü Tedris :

Program, (hayatî) ve (ruhi) olmakla beraber aynı zamanda her ders birer (faaliyet) e de bağlanmalıdır. Usul-ü tedris: “Hayat faaliyetir” düsturunu esas edinmelidir. Yukarıda bütün fününun ticaret-i beşer mahsulü olduğunu söylemiştik. Birşey öğrenmek için mükemmel

vasıta, onu nev-i beşer nasıl faaliyet ile öğrenmişse o suretle tekrar ederek öğrenmektir. Öğrenmek için en fena vasıta: Yalnız samiaya tevcih edilendir. (Görmek) de kâfi değildir. Bizzat faaliyette bulunarak öğrenmek lazımdır.

Eğerçi nev-i beşerin bütün tecaribünü, yeniden tekrar ettirmek mektepler için pek güç ise de derslerden her birini birer faaliyet etrafında toplamak nisbeten kolaydır. Bu suretle az çok mezkûr esasa yaklaşılmış olur. Yukarıda dersleri sekiz gruba ayırmıştık. Şimdi her birini nasıl faaliyetler etrafında toplanabileceğini görelim:

Birinci grup dersler: Nebatata, hayvanat ve bunların tatbikatı olan ziraat ve hıfzıssıhha.

Faaliyet Vasıtaları

Basit nebatat ve hayvanat laboratuvarları: Talebeyi tenezzühlere götürerek tarassutlarda bulundurmak. Nebatat-ı tıbbiye ziraata muzır nebatat ve alelumum nebatat, haşerat kolleksiyonları yaptırmak.

Mektep tarla ve bahçesinde ziraat işleri. Bahçenin bir köşesinde ziraate muzır nebatat yetiştirmek, ziraata muzır haşeretin vesait-i itlafını tatbik.

Nebatat dersini, en cazibedar kılan vasıta: Nebatat-ı tıbbiye kolleksiyonu yaptırmaktır. Şakirtlerin eline bir (nebatat-ı tıbbiye atlası) verilir. Çocuklar bu atlas sayesinde aranılan nebatı kolayca bulurlar. Kolleksiyona yerleştirirler, altına resmini yaparlar ve havass-ı tıbbiyesini yazarlar. Bu nebatat-ı tıbbiye eczanelere de satılarak mektebe varidat da temin edilir.*

İkinci grup dersler: Coğrafya-yı tabii, tabakat.

Faaliyet Vasıtaları

Coğrafya-yı tabii ve tabakat tarassutları için gezmeler: Toprak, taş, ilah. kolleksiyonları tabakat gezmeleri için "Çiyacef" in 3 ciltten mürekkep (Asya-yı Sugra Jeolojisi) eserinden bir rehber tanzim edilebilir.

* Evvelki bir (hamiş)de de arz ettiğim veçhile (Mektep Gezmeleri ve Nebatat-ı Tıbbiye) namıyla (Könsler)den tercüme ettiğim eser yakında neşr olunacaktır.

Maden Ocaklarını Ziyaret:

Her vilayette mekâtib-i taliye talebesi muallimlerinin riyaseti altında böyle gezmeler vasıtasıyla vilayetin coğrafya-yı tabiyesini müşahade ve bu müşahedelerini kaydedebilirler.

Diğer memleketler coğrafyasını projeksiyon resimlerini, sinema, seyyahatnameler, kıraat, coğrafyalar vasıtasıyla mütalaa.

Üçüncü grup dersler: Hesap, hendese, cebir, müsellesat, kozmografyaya dair mücmel malûmat. Fizik, kimya.

Faaliyet Vasıtaları

Alışverişe ait hesap meseleleri: Mesaha almak, kroki almak, riyaziyat ile halle muhtaç fizik ve kimya meselelerini hallettirmek.

Basit fizik ve kimya laboratuvarları ve talebenin buralarda bizzat tecrübeler yapması.

Dördüncü grup dersler, dil: 1- anadili: Kıraat ve inşad, kitabet, hitabet, kavaid-i edebiyeye, tarih-i edebiyat, nazariyat-ı edebiyeye, mesalik-i edebiyeye.

Faaliyet Vasıtaları

Asar-ı edebiyeye tahlilleri vasıtasıyla muhtelif ahval-i ruhiyeye vukuf bu bapta edebiyat, tercüme-i haller ve tarih kadar işe yarar. Bizim mekteplerde şimdiye kadar edebiyat dersi kavaid-i edebiyeye dersinden ibaret kalıyor. Bu suretle çocukların hissî bediyyesini terbiye edemiyoruz.

Kitabet ve hitabet mümareseleri. Divanları tahlil ve tetkik. Tarih-i edebiyatta mesalik-i edebiyeye. Meşhur müelliflerin eserlerini tahlil, mektep temsilleri. Millî masallardan mektep piyesleri tertibi.

2. El sine-i ecnebiyye: Evvela (metod direkt) ile cümleler teşkili badehu kolay küçük hikâyeler, basit sarf kaideleri, daha sonra selis müelliflerin (novel)leri, hikayeleri.

Faaliyet Vasıtası

Telaffuz mümareseleri. Muhavere, küçük mektuplar, okunan eserleri tahlil.

3. Eski Diller, Arabî ve Farisî: Bu bapta şöyle bir tertip takip edilebilir:

1. Kıraat. Arabî ve Fârisînin sarf ve nahve ait kavâit-i esâsiyesi.
2. Arapça ve Acemce yazılmış küçük Arabistan ve İran tarihleri.
3. Kolaydan başlayarak asar-ı edebîyye mütalaası.

Faaliyet Vasıtası

Arapça'dan ve Acemce'den Türkçe tercümeler. Türkçe'den Arabî ve Fârisîye tercümeler. Sarf ve nahv tahlilleri, tarih ve asar-ı edebîyye.

Beşinci grup dersler: Bediyyat; Resim, musiki, muhtasar sanayi-i nefise tarihi, asar-ı atika. Bediyyat prensipleri.

Faaliyet Vasıtaları

Tabiata nazaran resim. Halk melodileri, terennüm. Alat-ı musikiyeden biri asar-ı atikeyi ziyaret gezmeleri. (Maarif Vekalet-i Celilesi tarafından tab ettirilmekte olan "Teksiye"nin (Küçük Asya) sı bu babta pek faydalı olacaktır.)

Altıncı grup dersler, tarih, malûmat-ı medeniye ve hukukiye, içtimaiyyat.

1. Millî tarih: Mühim millî vakalar. Millî hayatın tekâmül veya inhitat noktaları. Terakki ve tedenni esbabı.

2. Umumî tarih (Muharebelerden ziyade medeniyetin tekâmülü seyrini esas almak).

3. Mücavir milletler tarihi: Mekteplerimizde mücavir milletler tarihinden ve gaye-i siyasiye ve milliyelerinden kâfi derece bahsedilmemektedir. Tarih-i umumide bilhassa bizden uzak memleketlerin tarihine ait tafsilattan sarf-ı nazar ederek mücavir milletlerin tarih ve gaye-i millilerinden daha ziyade bahsedilmelidir. Etrafımızdaki hükümetlerin hakkımızdaki niyetlerinin ve bu niyetlerinin seyir tarihini gençlerimize öğretmeliyiz.

Faaliyet Vasıtaları

Talebeye mehzazlar göstererek tarihî makaleler kaleme aldirmek. Bunların münakaşası. Muhakemat-ı tarihiye ve kıraat-ı tarihiyeler. Tarihî mahalleri gezmeler.

4. Malûmat-ı medeniye ve Hukukiye için faaliyet vasıtaları: Mahkemeleri ziyaret, davaları istima, mektep cumhuriyeti olan (self government)ı mekteplerde tatbik.

5. İctimaiyat: İctimai hayatın seyir ve tekâmülü, milletlerin terakki ve inhitat amilleri.

İctimaiyat derslerine faaliyet vasıtaları: İctimai mesail ve mesaliki münakaşa ettirmek ve bunlara dair makaleler ve etüdler kaleme aldirmek.

Yedinci grup dersler: Ahlak, psikoloji, felsefe, diniyat.

Ahlak-ders gibi değil, her sabah musahabe şeklinde olmalıdır. Bu babda en ziyade muvaffak olan Paris civarında (Fontaine Orusse) Darülmalumatu Müdürü (Felix Pecot) ile; bugünkü Almanyanın en büyük mürebbilerinden (Forster)dir. (Peckot)nun "15 sene Terbiye"; ve (Forster) in "Bonglere" eserleri bu hususta birer şahaserdir.

Faaliyet Vasıtaları

Mekteplerde (İyilik Derneği) teşkili.* Çocuklarda iyilik yapmayı itiyat haline getirecek mümaseseler.

Psikoloji – Zekâ, hissiyat ve irade psikolojisi düsturat-ı umumisi ve bunların usul-ü terbiyesi üzerine amelî ve mücmel esasat.

Faaliyet Vasıtaları

Psikoloji tarassutları. Kolay psikoloji tecrübeleri.

Felsefe – Muhtasar tarih-i felsefe. Bugünün mesalik-i felsefesi.

Faaliyet Vasıtaları

Mesalik-i felsefiye üzerine münakaşalar. Asarı felsefeye tahlil ettirmek. Makaleler ve etüdler kaleme aldirmek.

Din – Muhtasar tarih-i edyan. Dinin evamir-i âliyesi.

Faaliyet Vasıtaları: Bu evamir-i âliyeyi bilamel tatbik ettirecek vesait ihzarı. Meselâ aralarında (Cemiyat-ı Hayriye) teşkiline teşvik ile her türlü hayra sevk ve imale.

Sekizinci grup dersleri: İktisadiyat, iktisat, iktisadî ve siyasî coğrafya.

* Bu derneklerin ne suretle faaliyette bulunduğuna dair izahname mevcut olup isteyenlere meccanen gönderilir.

Adres : Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni Azasından Rahmi.

Faaliyet Vasıtaları

Muhtelif iktisat mekteplerini ve memleketin hayat-ı iktisadiyesini yükseltecek vasıtaları münakaşa. Bu babta etüdler kaleme aldırma. Memleketin müessesat-ı iktisadiyesini ziyaret ve bunlara dair rapor yazdırmak.

Hülasa, dersler birer faaliyete rabt olunarak öğretilmelidir. Yalnız kulaktan girmemelidir. Bunun için programın ihtiva ettiği bütün bu derslerde uzun uzadıya nazariyat değil hayat ile alakadar amelî bir gaye takip edilmelidir. Hepsinin gayesi: Hem zekâ ve seci-yeyi tekâmül ettirmek, hem şakirtleri hayatta muvaffakiyete hazırlamak olmalıdır. Bunu temin için de:

1. Program hayatî ve muhitî olmalı.
2. Dersler talebenin merak ve entresi dahilinde ve cazibedar olmalı.
3. Her ders: Gezme, kolleksiyon yapma, laboratuvar, ziraat ve el işleri, münakaşalar, makale ve etüdler kaleme alma, telhis ve tahliller yapma ile birer faaliyete rapt edilmelidir.

Büyük Adamlar Yetiştirmek

Her ırkın efradı maddî ve manevî bütün evsafça başlıca üç kısma ayrılır:

1. İrkin evsaf-ı müştereke-i umumiyesi kendilerinde mevcut olan efrad ki bunlar o (ırkın tipi) veya (vasatı) denilir.
2. Malik oldukları evsaf itibarıyla bu vasatın üstünde olan efrad, ki bunlara (üstün) denilir.
3. Malik oldukları evsaf itibarıyla (vasatı) nin altında olan efrad, ki bunlara (geri) denilir.

Gerek (üstün)lüğün gerek (geri)liğin muhtelif dereceleri vardır. Bunu bir misal ile izah edelim: Her ırkta muhtelif boylu (uzun, orta kısa boylu) insanlar vardır. Fakat ekseriyet o ırkın boy vasatısını teşkil eden adet etrafındadır. Meselâ biz Anadolu Türkleri'nin boy vasatîsi (1,68) metredir. Bu vasatîden pek uzun veya pek kısa olanlar nadirdir.

Boy için vaki olan bu hal, zekâ, hissiyat ve irade için de mevcuttur. Her ırkın zekâ, hissiyat ve irade için de (vasatî) (üstün), (geri) enmûzeçleri vardır.

Her ırkda gerek bedenî, gerek ruhî evsaf itibarıyla ekseriyeti teşkil eden (vasatî)lerdir. (Üstün) veya (geri) lerin miktarı o ırkın teali veya inhitat devresinde olmasına göre değişir.

Bu (üstünlük) ve (gerilik), ya bedenîdir veya fikrîdir.

Bu makalede bilhassa (zekâ) itibarıyla (üstün) insanlar yetiştirmenin şeraitini arıyacağız ki bu kabil insanlara (büyük adam) diyelim.

Hayat-ı içtimaiye gittikçe mudil bir şekil almaktadır. Umur-u içtimaiyenin her şubesinde büyük zekâlara ihtiyaç gitikçe tezayüt ediyor.

(Büyük adamlar)ın ne suretle yetiştiğine dair hakikaten ilmî bir tetkikatta bulunan ve bu bapta (Histoire de Savon) adında mühim bir kitap yazan Cenevrelî (Alphonse de Candolle) a göre (büyük adam) olmağa icra-yı tesir eden şeyler şunlardır:

1. İklim.
2. Veladetten evvele ait esbap: Irsen geçen melekât-ı ruhiye.
3. Veladetten sonraya ait esbap: Ebeveyn, mektep, servet, zekâyâ karşı hürmet veya lakaydi, hürriyet, elsine-i ecnebiye.

İklim ve (ırs) bahislerini başka makalelere bırakalım. Şimdi veladetten sonraya ait emavilî tetkik edelim.

1. Ebeveyn – Çocuğun inkişaf etmek üzere olan zekâsını, terbiye edecek annedir. Bir millette ebeveyn, bilhassa anneler, (terbiye) mesailinde ne derece chîl ise o ırdan o kadar ziyade büyük adamlar yetişmesi ihtimali kesirdir. Aksi takdirde o millette (zekâ), (üstün) değil; vasatide bile kalamıyarak gittikçe inhitat eyler. Bir millette zekâyı teali veya inhitat ettirecek en mühim amil, annelerdir. Bunun için genç kızlar, her halde (terbiye mesaili)ni öğrenmelidirler. Bu babtaki mesail, iki kısma ayrılır:

1. Puericulture = çocuk besleme usulü, ki gıda, mesken, çocuk hıfzıssıhha ve hastalıkları gibi çocuğun terbiye-i bedeniyesine ait mesail.

2. Psikoloji ve pedagojiye istinad eden mesail ki çocuğun terbiye-i fikriye ve ahlakiyesine ait mesail.

Bu iki iş için doktorlar ve muallimler el ele vererek umuma mahsus konferanslar açmalıdırlar. Sıhhiye ve Maarif Vekalet-i Celileri'nin bu yolda müşterek bir program çizmeleri pek şayan-ı temennidir.

2. Mektep – Büyük zekâlar yetiştirmeye en mühim avamilden biri de (mektep) dir.

Japonya Maarif Nazırı Avrupa mekteplerine talebe gönderecekti. Fakat evvela kendi kendine şu suali sordu: “Nasıl talebe göndermeliyim ki Avrupa’da azami istifade etsin. Bilahare dahi; büyük adam olsun?”

Bunu bir türlü halledemedi. Nihayet Alman ulemasından (Oswald)a şöyle bir mektup yazdı: “Senelerden beri büyük bir müdürsünüz. Ve rahle-i tedrisinizde bulunanların çoğu bilahare (büyük adam) olmuştur. Şimdi Japonya’da tahsilde olan çocuklar arasında bilahare büyük adam olacakların bugün ne gibi evsafa malik olacağı kestirilebilir mi? Bunları bulup Avrupa’ya yollamak istiyorum”.

(Oswald), Japonya Maarif Nazırına olan cevabı (Grosse Manner) kitabında tahlil mektep rahlelerindeki müstakbel dâhilerin evsafını şöyle kaydeder:

1. Çabucak vaktinden evvel kemale geliverirler; verilen dersleri az bulurlar.
2. Sınıfta alekser birincidirler; fakat her derste değil.
3. Serkeştirler. Hocaları pek sevmez.
4. Bir şube-i ilimde tahassusa meraklıdırlar.
5. Müstakilülharekedirler. Mektep dersleri haricinde tarih-i tabii kolleksiyonları yaparlar ve bazı şeyler kaleme alırlar.
6. Arkadaşlarını idare ederler.
7. Becerikli dirler, çalışarak ekmeklerini kazanırlar.
8. Büyük alimlerle dost olurlar.
9. Sevdiği dersi o kadar çok çalışırlar ve bundan o kadar fazla meserret duyarlar ki diğer meserretler sönük kalır.
10. Arkadaşları onlara hürmetle bakar. Bazıları da çekemez.

Avrupa’ya göndereceğimiz talebeyi, Japonyalıları gibi bizim de bu esas dahilinde seçmemiz pek iyi olur.

Fakat bugün yalnız bizde değil, dünyanın ekser yerlerinde mektep, (büyük zekâlar) yetiştirecek şeraiti pek de cami değildir. Filhakika

bugünkü mektep, çocukların fitrî istidatlarını nazar-ı itibare almıyor. Bazı çocukların akli bir derse, diğer bazı çocukların akli diğer bir derse daha iyi sarar. Almanya, İsviçre ve Amerika'da yeni teşkil edilen mekteplerde bu cihet nazar-ı dikkate alınmaktadır. Bu usul ilk evvel Almanya'da (Manheim) de tatbik edildiği için ismine (Manheim Sistemi) veya (Klasmobil) denilmektedir, ki çocuklar istidatlarına göre şubelere ayrılmaktadır. Her sınıfın (üstün), (normal), (geri) şubeleri var. (Lisan derslerindeki kur usulü gibi).

3. Servet – Bir ırktan büyük zekâlar çıkmasına o ırkın fakir veya zengin olmasının da mühim tesiri vardır. İnsan; yiyecek ve içecek kaygısından sonradır ki zekâsını yükseltecek şeylerle uğraşabilir. Ulum ve fününun gerek eskiden gerek şimdi, en ziyade zengin memleketlerde terakki etmiş olması da buna delildir. Çünkü zengin milletler zekâyı yükseltecek her vasıtayı elde edebilirler: Mükemmel mektepler, kütüphaneler, laboratuvarlar, müzeler, ilah.

(Alphonse de Candolle)un tetkikatına göre 200 sene zarfında dünyanın en büyük zekâlarını ihtiva eden Paris Akademisine alınan doksan aza şu tabakalara mensuptur:

	Yüzde hesabıyla
37 Zengin ailelere	” 41
47 Orta Zengin Ailelere	” 52
6 Fakir Ailelere	” 7

Kezalik en büyük zekâları ihtiva eden Berlin Akademisine alınan 40 aza:

	Yüzde hesabıyla
10 Zengin Ailelere	” 38
17 Orta Zengin Ailelere	” 47
9 Fakir Ailelere	” 25

(Dördünün ailesini tetkik edememiş.)

İbn-i Haldun da Mukaddime'sinin bir faslını (Ulûm ve Maarifin kesreti ümran ve temeddünü çok olan diyarda olduğu)na dair izahata hasretmiştir. Bu fasılda diyor ki:

“Her ne vakit bir milletin amel ve işgali emr-i idare ve tayişlerinden fazla kalırsa, emr-i maaştan fazla hasais-i insaniyeden olan ulûm ve maarife ol vakit nail ve mutasarrıf olurlar.”

4. Zekâya karşı hürmet ve lakaydı-bu da bir ırkda büyük zekâlar, yetişip yetişmemeye bir âmildir. Bir memlekette zekâya karşı lakaydı ve hürmetsizlik varsa zekâsını tenmiye edecek kimseler pek nadir bulunur.

5. Hürriyet – Büyük zekâlar yetişmesine mühim avamilden biri de memlekette hürriyet-i fikriyenin teessüs etmiş olmasıdır. Hayat-ı içtimaiye ve milliyeye dair herkes her bir suretle beyan-ı efkâr edebilmelidir. “Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan çıkar”. En geniş hürriyet ise halk hükümeti usulündedir.

6. El sine-i ecnebiye – Ecnebi dillerinin intişarı memlekette büyük zekâlar yetişmeye sebep olan şeylerdendir. Bilhassa bizim gibi kütüphanesi fakir milletlere el sine-i ecnebiyenin lüzumu aşikârdır. Kemal-i memnuniyetle haber aldığımızı göre Maarif Vekalet-i Celilesi bu sene teşkil edeceği talî mekteplerin lisan muallimlerini kısmen Avrupa’dan celbe karar vermiştir.

Büyük zekâlar tesadüfi olarak rastgele orada burada yetişmez. Yetiştirecek esbap ve avamîl vardır. Zikrolunan bu avamîlin ne kadar ihzar ve takviye edersek yarın o kadar çok büyük zekâlara malik oluruz. (Büyük zekâlar) milletin önünde meşal vazifesini görür.

Mekteplerde İyilik Derneği

Yukarıda ismi geçen (İyilik Derneği)ni buraya kaydedelim:

Ahlâk düsturlarını tatbik ettire ettire itiyat halini aldirmek için müterakki memleketlerde (İyilik Dernekleri) tesis edilmiştir.

(İyilik Derneği) nin maksadı: Çocuklarda teavvün ve iyilik hislerini tenmiye etmektir. Kötülüğe karşı mücadele edebilmek için yalnız nasihat kâfi gelmez. Nasihata (amel) de mukarrin olmalı ve iyilik yapmak çocukta (âdet) halini almalıdır.

(Dernek) çocukları, arkadaşlarına, ihtiyarlara, sakatlara ve hayvanlara karşı merhametli kalmağa alıştırır. Çocukların amak-ı ruhundaki iyiliğe temayül, bu suretle gittikçe tekâmül eyler.

Mektepte (İyilik Derneği) teşkil için evvel-i emirde derneğin maksadı ve ne suretle olacağı anlayabilecekleri bir lisanla bütün şakirdana hitaben anlatılır. Mekteplerde ve hariçte etraflarını tarassut ederek yardıma muhtaç olanların yardımına koşmaları vazifeleri olduğu söylenilir. Bu izahattan sonra çocuklar derneğe girip girmemekte

serbest bırakılır. Kaydolanlara kenarı (İyilik Derneği) yazılı bir yıldız verilir. Bu nişan hem çocuğa vaadini hatırlatıyor, hem de başka çocukların derneğe girmesine vesile oluyor.

Mektebin koridoruna üstü (İyilik Derneği) yazılı bir kutu asılır. Çocuklar yaptıkları iyilikleri bir kâğıda yazarak bu kutuya atarlar. Bazı mürebbiler – çocuklar kibirli olmasın diye – bu biletlere imza attırmazlar. Bazıları da imza vaz ettirir, fakat umum muvacesinde okurken imzayı okumaz. Muallim yalnız kendi bilir. Diğer bazıları da haftada bir kere muayyen bir zaman vererek bu hafta zarfında yaptığınız iyilikleri yazınız der. Gözü önünde yazdırır.

Her üç suretle de muallim kâğıtları çocuklar huzurunda okuyor ve lâzım gelen izahatı vererek ahlâk derslerine pek canlı bir esas oluyor.

Ekser mekteplerde çocuklar, iyilik derneği kutusuna – fakir arkadaşlarına iane olmak üzere – birkaç para da atarlar.

Başlangıçta haddizatında iyilik olmayıp fakat çocukların iyi zannettikleri şeylere dair biletlere tesadüf edilebilir. Bu gibi ahvalde muallim, çocukların cesaretini kırmayacak surette yaptığı şeyin iyi olmadığını izah etmelidir.

Çocukların yazmış olduğu bazı biletleri kaydedelim:

“Küçük kardeşim ağlıyordu, avuttum”.

“Küçük bir çocuk yüz para kaybetmiş ağlıyordu, ona yüz para verdim. Tramvaya bir ihtiyar bindi yer yoktu, yerimi ona verdim.” ilah.

Tatil İyilik Dernekleri. – İnsaniyetin istikbalini terbiye-i umumiye-yi yükseltmekte arayan bazı hayırperver zevat (Tatil Dernekleri) de tesis etmişlerdir. Bunlar mahallelerinin çocuklarını haftada birkaç defa toplayarak çocukların tatildeki iyiliklerini havi biletlere okuyorlar, ahlâkî musahabeler yapıyorlar, ve çocukları sahraya gezmeye götürüyorlar.

Gerek mektep, gerek tatil iyilik derneklerine giren kız çocuklarından fazla süs yapmayacaklarına dair söz alınır.

Derneğe giren çocuklar; mektepte, evde, sokakta her fırsat düşükçe iyilik yapmağa özeniyorlar.

Dernek çocukların kitaplarda ve mektepte öğrendikleri şeyler ve hissiyat ve efkâr-ı âliye-yi (amel) haline ifrağa ve muallimin sınıf seviye-i ahlâkiyesini her zaman tayin edebilmesine vesile olur.

Dernek olan mekteplerde çocuklar ahlâkî kıraat parçalarıyla daha ziyade alâkadar oluyorlar. Derneğe giren çocuklar amak-ı ruhlarındaki (iyiliğe temayül)ü, bizzat kendi mümarese ve faaliyetleri ile tekâmül ettirerek gittikçe ahlâken daha ziyade tekemmül ediyorlar.

Mektebinde (İyilik Derneği) tesis eden bir müdür bakınız ne yazıyor: “Bütün mekteplerde İyilik Derneği tesisini temenni eylerim. Çünkü ben tesis edeliden beri çocukların yaramazlıktan günden güne uzaklaştıklarını gördüm.”

Diğer bir muallim de: “Mektebimizde dernek yapılabildikten beri bizim büyük çocuklar, küçüklere her suretle yardım etmeyi bir vazife biliyorlar.”

* * *

Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesini şu birkaç sayfada şerh çalıştım. Bununla meslekdaşlarıma küçük bir hizmette bulunabildimse ne mutlu.

TAMİMLER⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü içtima yılını teşkil eden 1338 sene-i maliyesi hitam buldu. Dördüncü sene başladı. Merahil-i terakkide şimdiye kadar muhtelif sebeplerin tesiri ile geri kalan milletimizin şu devr-i teceddüitten sonra takib edeceği meslek, hakiki bir maarifperverlik azim ve gayreti ile meşbu olmadıkça istikbalin temini için kurulan bütün ümitler bir hayalden ibarettir. Yarınki neslin manevî hayatı ile alakadar her türlü mesuliyeti deruhte etmiş olan maarif memurları kendilerini müşterek ve mukaddes gayelerinin tahakkukuna isal edecek hututu vazıhan bilmelidirler.

Vekâlet, teşkilatın birçok noksanına rağmen vazifesinin her temas noktasında bir eser-i faaliyet uyandırmak maksadı ile çalışıyor. Hamiyet-i vataniyelerinin yüksek derecesini takdir ve şükürle karşıladığım muhterem arkadaşlarımla mesai ve icraat yollarında kıymetli yardımlarını gittikçe daha feyizli, daha meşkur asar ile hissedeceğime eminim.

Memuriyet, bilhassa meslek-i talim hiçbir zaman karın doyurmak fikri ile katlanılmış maddî ve değersiz bir vasıta-i maişet değildir. Maarif memurlukları muallimlik müsbet istihkakların hücceti ve mükâfaatı, olarak verilir. Bu şerait dahilinde kabul edilen vazife, yalnız fikir ve vazife ile ifa edilemez. Fedakârlık bunun cüz-ü mütememmi mi hükmündendir.

Bir müddettir hemen bütün maarif idarelerinden alınan raporlar her tarafta maarife ait müsbet hareketlerde bulunulduğunu gösteriyor. Bu teşebbüslerin müttehid bir hedefe tevcihi için vekâletin bu sene tatbikine karar verdiği hususat ile terbiye ve tedris hakkındaki düşüncelerini tamimen tebliğ'e lüzum görüyorum.

⁴ Maarif Vekaleti Mecmuası, 1 Mart 1341, Ankara, sayı I., sayfa 48-60.

Maarif-i Umumiye Müessesesinden Maksat Nedir?

Şimdiye kadar maarif idaresi en hakiki manasıyla bir mektep nezaretinden başka hiçbir şey değildi. İstanbul'da ilk maarif teşkilatının temeli 1253'te neşrolunan bir fermanla atıldı. Bunun bütün muhteviyatı mahalle mekteplerine aitti. Mekteplerin biraz daha asrî bir şekle ircaı düşünüldüğü sırada yalnız okuyup yazmanın tamimi, yalnız cehlin izalesi yalnız yetişecek neslin aktarı karayı seçmesi mevzubahis oluyordu.

Senelerce maarifin resmi programı bu dar ve sıkışık çerçeve içerisinde soluk bir istihale geçirdi. Birbirini takip eden gürültülü ve mutantan fermanlardan sonra o zamanki Mekâtib-i Umumiye Nezaretlerinin, Encümen-i Danışlere, Maarif-i Umumiye Meclis Muvakkatlerinin, hatta Meclis-i Valanın Şura-yı Nafia gibi heyetlerin maarife ait mukarreratında iptidai tahsilin tamiminden başka hiçbir esas gözetilmiyordu. Doğrusunu söylemek lazım gelirse bu hal Tanzimat devrine zorla izafe edilen o tecceddüt ve intibah temayülâtından çok uzaktır. Şarkın yaşlı, mütefekkir tarihi ile garp medeniyetine en yakın bir noktadan temas ettiği İstanbul muhitinde 19 uncu asrın terbiye, maarif gayelerine bu kadar az nüfuz edebilmesi teessürle düşünülecek bir haldir. Şarktaki bu geriliği hangi amillerin tevliid ettiğini uzun uzadıya tetkike lüzum yoktur.

Terbiye ve maarifin asıl millî, heyecanlı ve serbest cereyanları bu memlekete siyasi inkılaplarla beraber dahil olur. Fikrî tekâmüllerin en sonra geçebildiği hudutlar sarayların aşılmaz duvarlarıdır. Fransa İhtilalinin insan kanı ile vücuda getirdiği [hukuk-u beşer] mevzuu hiç şüphesiz kendi intibaatını vicdanında taşımayan şuursuz bir cemiyete istemeden bahş edilmiş bir imtiyaz yahut bir rütbe değildi. Garp çoktan bu imtiyaza layıktı ve istihkakını azimle, cüret ve metanetiyle bilfiil isbat etmişti. Fakat inkılap fikrini yaşatanlar, daha doğrusu yaşatmak isteyenler daha ciddi düşündüler. İhtilalin bütün şeni hakikatlerine, yüksek mefkûrelerine rağmen halkın seviyesi istihsal edilen hukukun her türlü inceliği ile muhafazasında kâfi derecede sağlam bir kuvve-i müeyyide bir zaman teşkil etmiyordu.

Hakimiyet-i Milliye ileride tehlikeye uğramamak için büyük, küçük bütün efrad-ı milletin bütün millî, içtimai zümrelerin fikren daha yükselmesi, onun esaslarını şuurlu bir imanla kavraması mültezemdi, Maarif teşkilatını ilk defa bir inkılapçı zihniyetle düşünen

ve bunu her bir cemiyetin müstakbel ihtiyaçlarıyla tevhid etmek vasıtalarını arayan (Condorse), Millet Meclisinde okuduğu uzun layihalarında bilhassa iki umdeye kuvvet verdi.

Birincisi işte şuydu: İnkılabın mesut neticelerini idrak eden vatandaşlar arasında hiç bir ferдин yarın Millet Meclisine yahut hükümet kapısına gelip de “Bana hakkımı veriniz, fakat ondan nasıl istifade edeceğimi bilmiyorum. Ben cahilim!” diyememesi lazımdı. İkinci umde her ferдин mensub olduğu meslekte ileri gitmesi için muhtaç olduğu en yeni ve en ilmi vesaiti kendi muhiti içinde kolaylıkla bulması idi. Muazzam bir inkılabı takib eden şu program hiçbir zaman yeniliği zail olmayan kıymetdar bir numunedir.

(Condorse)nin sözleri isbat eder ki maarif-i umumiye idaresinin deruhte edeceği vazife yeni nesli yetiştirmekten ibaret değildir. Nesli-hazırın irfanen yükselmesine çalışmak onun fikren muhtaç olduğu terakki ve tekemmül esbabını düşünmek ve temin etmek maarif nezaretinin taht-ı mesuliyetindedir. İstikbali uzak senelerde değil yarınki tekâmülünde en mühim vezaifimizden birini teşkil eder. Terbiye ve maarifi iptidai mekteplerin sıralarına sığdırmak bütün ihtiyaçlarımızı tatmin etmez. Bize mekteplerden sonra meslek ihtisaslari teshil ve teşvik edecek birçok ilmi müesseseler lazımdır. Sulhun takarruru irfan ve ihtisas ocaklarımızla uğraşmamıza müsait bulunduğu dakikada mesaimizi en evvel birbiriyle mütesanit üç gayeye tevcih etmek mecburiyetindeyiz: Terbiye, tahsil ve ihtisas! Bu esaslar hakkındaki programlarımızı ayrı ayrı prensipler dahilinde izah etmemiz mümkündür; ilk gayemiz milli ve asri terbiyeyi vatanımızın en uzak köşelerine dağıtmak olacaktır.

Terbiyede Gayemiz

Her neslin vazifesi yeni nesli istikbalin ihtiyaçlarına göre hazırlamaktır. İstikbalin ihtiyaçlarını halin temayülâtından, sağlam ve maraz kabiliyetlerinden, buhranlarından anlamak terbiyenin, tedrisatin ana hatlarını ona tevfiik etmek o kadar müşkül değildir, cihan, harb-i umuminin bıraktığı bir inkılap buhranı ile mustarıptır. Avrupa medeniyetinin yıkılan ve çöken yerleri olduğu gibi istifade edilecek birçok aksamı da vardır. Biz tarihin geçirdiği, geçireceği umumî inkılaplar içerisinde ayağımızın kuvvet-i itminaniyle basacağı

yeri bilmeliyiz. Terbiye hususundaki hedeflerimiz sarihtir: Yarının fikrî, hukukî bilhassa iktisadî akideleri ile doğacak yeni medeniyetini gençlerimiz metanetle karşılayabilmelidirler!

Onları her cereyana sükûn ve tevekkülle tabi olacak şu yahut bu fikir ve kanaatlerle değil, en doğru ve ihtiyaca uygun istikametleri sezecek, kendi azmi ile ileri atılacak bir kabiliyet-i fikriye ile yetiştirmek millet için bir hayat meselesidir.

Cidal-i asrî henüz hitam bulmamıştır. Siyasî ve iktisadî cereyanların daima tevlid ettiği yorucu, ağır mücadelelerde gençler, fikren çok kuvvetli, ilmen iyi hazırlanmış oldukları kadar ahlaken de sarsılmaz bir seciye ile mücehhez bulunmalıdırlar. Terbiyenin hiç değişmez bir şekli bulunduğunu zannetmek yanlıştır. Her cemiyet ve muhit içtimai, fikrî, ahlakî, medenî nukat-ı nazardan bir insanlık mefkûresi halk eder ki terbiye bu mefkûreyi kuvveden fiile çıkarmakla mükelleftir. Taksim-i amalin fevkalade revaç bulduğu muhitlerde terbiye mesleği muhtelif kabiliyetlerin inkişafını teshil eder. Bir cemaat haris ve hasut milletlerle mübareze halinde ise fevkalade kuvvetli bir hiss-i millî ile mücehhez efrat yetiştirir; beynelmilel bir rekabetten kurtulacak bir dereceye gelmişse terbiyenin hakikate isal etmek istediği gaye daha ziyade insanî ve sakin olur. Bu umdeler bütün cemiyetlerin terbiye esaslarında sadakatle muhafaza olunmuştur. Türkler asırlardan beri varlıklarına düşman olan haris, istilacı bir zihniyetle meşbu bir âlemle mücadele mevkiinde bulunurlar. Bu cidalin muhtelif sahalarda birçok zaman daha devam etmesi şiddetle muhtemeldir. Binaenaleyh tarihten ve bugünkü hakikatlerden mülhem olarak terbiye esaslarını şu umdeler üzerinde temerküz ettirmeliyiz:

1. Haricî düşmanlar çoktur. Memleket dahilinde kuvvetli bir hiss-i millî ile ittihat etmeye muhtacız. Muhtelif kanaatlerin, yahut meslek farklarının millî kardeşliğe ve memleket sevgisine müessir olmamasını yarınki terbiyemizde bir nokta-ı hareket addedeceğiz. Gençler, millî varlıklarına muhalif bulunmayan her içtihadı hürmetkâr olmalıdır!

2. İktisadî inkılaplar pek yakındır. Tehlikenin nerelerden geldiğini ihtiyatkâr bir görüşle ihata ettikten sonra onu azim ve temkinle karşılayacak, memleketi iktisadî bir esaret altında bırakmayacak dimağlar mekteplerde hazırlanacaktır. Bunun için gençliği çalış-

mak fikri ve istihsal gayesi ile yetiştirmek ve onlara istihsal vasıtalarını vermek mesleğini takip edeceğiz.

3. Manen yorgun bir medeniyetin karşısındayız. Her yıkılan müessesenin enkazı altında yeni mefkûrelerin doğacağını gençlik artık daha kati bir surette bilecektir. Şarkı, garbı işgal eden vekayinin muvacehesinde ancak soğukkanlılığını ve iradî kudretini muhafaza edecek okumuş yazmış bir neslin muzaffer olacağını yeni nesle telkin etmemiz lazımdır. Yarının mekteplerinde hakim olacak terbiye düsturunu son bir sözle telhis için şunu söyleyebiliriz: Biz herşeyde kuvvetli ve azimli olacağız. Çünkü daima sıyanet edilecek haklarımız, millî, medenî, insanî mefkûrelerimiz var; zaaf bütün seyyiâtın anasıdır. Kuvvetlilik nsana mesuliyeti, itimad-ı nefsi ve hakları himaye etmeği öğretir.

Tedrisatın Gayeleri

Vekâletin tedrisat hususundaki gayesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Paşa Hazretlerinin sene-i devriye münasebetiyle irad buyurdıkları nutukta gösterilen hututu ihtiva eder. O hututun aynen muhafazası için nakil ve tekrarına lüzum görüyorum: Müşarünileyh Hazretlerinin gayet mucez bir surette izah ettikleri gibi bu hususta tatbik edeceğimiz usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasita-ı tahakküm, yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Halkçılığın seviye-i içtimaiye farklarını bütün bütün ref etmesi ihtimali daha birçok zaman için bir hayaldir. Bilenler bilmeyenlerle arasında her zaman galip tarafın şefkat ve hayırhahlıkla dolduracağı bir boşluk olduğunu içtimai bir felsefenin müsavatperver mantığı reddedemez. Fakat halkçılık gayesi mekteplerde yetiştirilen güzide zümrelerde sabit bir sıfat arar ki bu bir hava-yı nesimî yahut ziya tabakası gibi muhite bâr olmaksızın ona faide vermektir. Halk mekteplerinin yetiştireceği güzideler avamdan olmadıkları gibi avamfirip de olamazlar. Onlar cemiyetin faidesiz ve müstehlik unsurları değil, bilakis en faydeli ve müstahsil fertleri olacaklardır.

Yeni nesli eskisinden ayıracak terbiye ve tahsil farkı bilhassa bu noktadadır ki her türlü vuzuh ve katıyyetle göze çarpar. Halkçı bir

cemiyette satılık ilim yoktur. Kıymet yalnız mesaiye, daha doğrusu tesanüt ve tekâfül-ü içtimaiyenin meydana çıkardığı karşılıklı vazife ve menfaatlerle tebadülüne ait bir vasıta olduğu için ilk ve orta tedrisatın talebeye vereceği asrî malumatı maksatsızlıktan kurtarmaya, onu sanat, ticaret ve ziraate yahut yüksek mesleklere karşı tam bir hazırlık şeklinde tesis etmeye mecburuz. Her devre-i tahsil için muayyen bir gaye vardır; ilk mektepler terbiye-i evveliyeyi ikmal eder. Şahsiyet-i diniyeyi, daha doğrusu, hiss-i diniyeyi vücuda getirir ve şakirdi daha sonraki tahsile hazırlar.

Orta mekteplerin birinci devrelerindeki tedrisat hiçbir zaman mazi ile alakadar ilimlerin vasıta-i istihsalatı olamaz. Bunlarda yalnız hayata ve istikbale yarayan dersler takip edilmeli, mavera-i kadim tarihi bilgiler ve lisanlar ve daha ziyade ihtisas ve meslek tahsillerine bırakılmalıdır. Mutavassıt devre mutavassıt insanlar yetiştiren bir hayat-ı hakikiye mektebidir Buradan çıkanlar hayata emniyetle atılabilmelidirler.

Bu maksadı husule getirmek için tevessül edilecek vesait iki umde üstünde temerküz eder: Birincisi her dershanenin yanında küçük bir dar-ül-mesai bir tatbikat hücresi bulundurmak, ikincisi tedrisatı hem edebî, lisanşinas, zarif ve danışment, hem de iş adamı yetiştirmek yolundaki muzaaf bir gayeden uzaklaştırarak onu binefsihi bir varlık, bir cüz-ü tam şeklinde tanzim etmektir. Maarif-i umumiyemizin inkişafında nazar-ı dikkate alacağımız üçüncü gaye de meslekî ihtisasları teşviktir.

Yüksek tedrisat daima meslekleri tesis eder. Her meslek muhtaç olduğu programı maddeten tesbit etmiştir. Tababetin ve hukukun muhtaç olduğu ulumu yeniden tayin edecek mesaiye tetkikat ve tetebbuata lüzum yoktur. Memleketin darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemal-i şükranla itiraf edebiliriz.

Darülfünun istiklal-i tabiisi dahilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale isal edecek vesait-i maneviyeye maliktir. Yalnız maarif-i umumiyemiz biri darülfünun tedrisatının fevkinde, diğeri onunla alakadar iki ihtiyacın tazyikati altındadır. Darülfünun tedrisatı ile alakadar addettiğimiz ihtiyaç memlekette henüz sultanî mekteplerinin devre-i saniyesine muallim yetiştirecek bir müessesenin mevcut olmamasıdır. Darülmuallimin-i

âliye bu maksatla tesis edildiği halde henüz teşkilat ve tedrisatını onunla telife muvaffak olamamıştır.

İstanbul'daki darümuallimini darülfününden istifade ettirmek üzere bazı tertibat ittihazı 39 bütçesine ithali mukarrerdir. Darülfünun tedrisatının fevkindeki ihtisaslar hakiki âlimlerle tettebbu adamlarının namzet oldukları istikbal ilmidir ki bunun muhtaç olduğu vesait maalesef memleketimizde hiç mevcut değildir. Halihazırda ne İstanbul, ne Anadolu muhitinde hayatını ilim ve irfana hasreden bir mütetebbi kendi istiksaatını teshil edecek bir müessese bulamaz. Bunun için behemehal asrı kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, darülmesailer vesaire tesisi lazımdır ki Maarif-i Umumiye Vekâleti bunları devletin hal-i maliyesiyle mütenasip bir surette senelere tefrik etmek üzere programlarına ithal etmelidir. Bu seneki maarif teşkilatı bütün şu makasadı kısmen istihzar edecek bir mahiyette tanzim edildiği gibi muallimlerin hukukunu ve mekteplerin terakkiyatını temin edecek esasat da düşünülmüş ve bunlar için şimdiden lazım gelen teşebbüsata tevessül edilmiştir.

Bu Sene Tatbik Olunacak Program

Yukarıdan beri serd edilen tafsilat, Maarif Vekâletinin terbiye, tahsil ve ihtisas mefhumları ile beraber hakimiyet-i milliye ve maarif gayeleri arasında mevcut olan irtibatları hangi nukat-ı nazardan muhakeme ettiğini ve bunların istihsalinde ne gibi vesaitte tevessül edileceğini gösterir. İstikbal için çizilen ana hatları üstünde karar ve itimad ile yürümek mesai zamanlara taksim etmekle kabildir. Maarif Vekâleti bu sene mevki-i tatbikiye koyacağı icraatı maddeten tesbit etmiştir.

Darümuallimin Mıntıkları

İlk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu 15 darümuallimin mıntikasına ayrılacaktır. Buralarda tam devreli birer sultanî mektebi ile 200 talebelik birer darümuallimin-i iptidai bir de darümuallimat bulunacaktır.

Üç mektebin terbiye ve tedrisat heyeti takriben 60 kişiye balığ olur. Bu anasırın vücuda getireceği maarif merkezinde terbiye ve

tedrisatın vahdetini temin için muntazaman birleşecek alenî ve faydalı münakaşalarda bulunacak bir terbiye heyeti bulunacaktır. Bu heyet mesaisini mekteplere ve çocukların tahsil ve terbiyesine hasretmeyecektir. Ahaliyi tenvir için ilmi ve bedîî müsamereler tertip etmek halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, matbuat-ı mahalliyede bilhassa terbiye-i umumiyeye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak, heyetin muntazaman ifa edeceği vezaiften olacaktır.

Mekteplerin tatilinde 25, 30 merkezde bütün köy imamlarını cem ederek kendilerine 3 aylık bir tatbikat dersi vermeyi Vekâlet bu seneki teşebbüsünün en başına geçirmiştir. Maarif idareleri köy hocalarına bu günün mekteplerindeki usul-u tedrisi öğretir, onlara iptidai malumatın hududunu tarz ve şeklini telkine muvaffak olursa, maarif-i iptidaiyemiz vatanın en ücra köşelerine nüfuz eder.

İptidai tahsilin muhtaç olduğu müessesattan biri de leyli iptidai mektepleridir. Son zamanlardaki tetkikat ve muhaberatımız bize her tarafta leyli iptidailere karşı umumî bir temayül hasıl olduğunu gösteriyor. Birkaç vilayetin küçük yavrularını bir yerde toplamanın vahdet-i terbiye, yurt sevgisi ve arkadaşlık üzerinde icra edeceği tesir meydandadır. Vekâlet bu mekteplerin açılmasını her türlü vesaitle teşvik edeceği gibi onları Fransızların (yeni mektepler) dedikleri ameli ve tedrisî mekteplere yaklaştıracak programlar hazırlamakta tevhür etmeyecektir.

Orta Tahsil Programı

Orta tahsilin tanzim ve islahı için bu sene nazar-ı dikkate alınacak esasat muhtelifdir. 1876 sene-i miladiyesinin Osmanlı Hükûmetinin teşkilat-ı idareye vesairesine ait müşterek bir eser yazmış olan Ubcini ve Pavet de Curteille isminde iki Fransız mütefekkiri o zamanki sultanî ve idadîlerimizden bahsederken mealen şu sözleri söylüyorlardı: "İdadîler bizim nahiye idadîlerimize, sultanîler tam devreli idadîlerimizle (liselere) muadildir. Halbuki her ikisi yalnız kağıt üzerinde mevcuttur. Bugünkü Türkiye'de orta tahsili yalnız iki mektep temsil edebiliyor ki, bunlardan biri Mekteb-i Akşam-ı Şahane, ikincisi de Mekteb-i Mülkiyedir." O zamandan beri geçen 46 sene zarfında idadî sultanî mektepleri birçok inkılabata uğ-

radı. Fakat hâlâ ne tedrisatı lüzumu kadar kati ve muntazam esasata rabt olundu, ne de heyet-i talimiyesi için lazım olan menşeler tesis edildi.

Şimdiye kadar velev ki nakıs olsun bir maarif-i umumiye kanunu vücuda getirmemiş olan sabık mekatib ve maarif nezaretleri, harb-ı umumi senelerinde tali mekteplere ait bazı layihalar hazırlamağa teşebbüs ettiği halde bunlara da şekl-i kanuni vermeğe muvaffak olamamıştır. Tali tahsili tanzim için ilk yapılacak şey tam devreli sultani ve idadilerin programlarını yukarıda bahsedilen esasat dahilinde birbirinden tefrik etmek ve sultanilerin ikinci devresine muallim yetiştirecek darümuallimini aliyenin kısm-ı âlisini teşkil ve tanzim eylemektir. Maarif Vekâleti bu seneki bütçesine her iki ciheti temin edecek tahsisatı vaz etmiştir

Muallimlerin Terfihi

Mekteplerde tedrisat vazifesinin şayanı itimad ellere teslimini ve evlad-ı memleketin o vazifeyi kendisine hem bir meslek hem de bir mefkure add edecek fazıl ve muhterem muallimler tarafından yetiştirilmesini temin için muallimlik sair serbest ve yüksek meslekler gibi tedricen terakkiye ve her halde temin-i refaha müsait bir meslek haline konulmalıdır.

Dünyanın her tarafında muallimler cemiyetin en fedakâr ve hamiyetli unsurlarıdır. Uzun kış geceleri bütün aile yurtları uyurken ufuklarda zayıf ve kanaatkâr ışığı sönmeyen ve mütemadiyen çalışan mütevekkil, sebatlı ve namusperver bir adam vardır ki o her gece istikbali yaratacak insanlara vazife defterlerinin karışık satırları arasından hayat, gayret ve terbiye vermek için gözlerinin nurunu israf etmeyi bir vazife addetmiştir. Bütün büyük adamları yetiştiren bu ekinciye cemiyet hiçbir zaman büyük adam olabilmek hakkını vermediği için bir hata işlemiştir. Adl hakkaniyet-i asrî bu hatayı tamamiyle tashihe muvaffak olamasa bile onun ağırlığını kendi gadrdidelerinde hissettirilmeyecek bir derecede çalışmalıdır.

Muallimler ikbal ve servete ait ihtirasattan münezze olabirler fakat hükümet onları ve onların ailelerini bugünkü gibi himayesiz bırakmamağa mecburdur. Maarif Vekâleti bu vazifesini biran evvel ifa için muallim ve müderrislerin terfi ve ikdarına ait bir kanun hazırlamıştır ki yakında Büyük Millet Meclisine arz edilecektir.

Mektepler ve Lisan Dersleri

Memlekette günden güne mühmel bir hale geldiği teessüfle hissedilen mühim bir şube-i ihtisas vardır ki o da lisan şubesidir. Kavmiyat ve atikiyatı tetkikte yegâne vasıta olan şark lisanlarının garp istiştirak aleminde gitikçe kesb ettiği ehemmiyete mukabil bu lisanlar memleketimizde her an biraz daha metrukiyete uğradığı gibi gerek ameliyatta gerek iktisadi hayatta en fazla muhtaç olduğumuz ecnebi lisanları da aramızda lüzumu kadar intişar edemiyor. Tali mekteplerimizde lisan derslerini verecek muallim pek güç tedarik ediliyor. Tarz-ı tahsil ise nakıs ve akimdir. Bu noksanı süratle telafi için yeniden tali mekteplere lisan muallimi yetiştirecek bir müessese vücuda getirmeye muhtaç olduğumuz gibi sultanlerde ulum ve fünundan bir kısmını Galatasaray Sultanisinde olduğu gibi Fransızca tedris etmeye mecburuz. İlk tecrübe olmak üzere İzmir, Samsun ve Adana gibi ecnebi iktisadiyatı ile en fazla temas eden ticaret merkezlerindeki sultanlerimizde bu usulü tatbika çalışacağız.

Telif ve Tercüme İşleri

Maarif Vekâleti, telif ve tercüme işlerini hakimiyet-i milliyenin istinatgâhı ve millî harsın en mühim vasıta-ı intişarı addeder. Şu iki maksada ait neşriyatı bu sene azami bir gayretle tevsi için darülfünun medreselerini de bu işe teşrik edecek esasat hazırlanmıştır. Bir taraftan tab edilen ve yeniden telifi kararlaştırılan kitapları meccani olarak her tarafa dağıtmak ve halkı zorla okumağa alıştırmak için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır. Merkezde bu maksadı en kati ve kısa yollarla temin edecek teşkilatın esasları tamamen zabt edilmiş ve 339 bütçesine vaz olunmuştur. Her halde Maarif Vekâleti memleketi kurtaracak cephanenin harp yerlerinden ergeç ilim ve tedrisat sahasına intikal edeceğine kani bulunduğundan ona göre her türlü tertibata tevessül eylemiştir. Muvaffakiyeti husule getirecek vesaitin en mühimi maarif memurlarının gayret ve hamiyeti olduğundan ona göre çalışılmasını yeniden beyan ile iktifa ederim.*

Maarif Vekili İsmail Safa

* 8 Mart 1339'da 3952-358 numara ile tamim olmuştur.

1. Maarif siyasetimizde terbiye faaliyetleri milli ve medenî esaslara istinad eder. Millî heyecanlar ve duygular milletin ihtiyaçları milli terbiyemizin esaslarını teşkil edeceği gibi mensup olduğumuz garp heyet-i medeniyesinin medenî şiarları ve usulleri de terbiyemizin temellerinden biri olacaktır. Çocuklar yalnız mensub olduğumuz milletin bir ferdi değil, içinde yaşadığımız geniş bir medeniyet zümresinin de uzvudurlar. Millî varlığımıza ve şuurumuza sadakatle sahip olacağız. Fakat unutmamalıyız ki garp medeniyeti bu asrın hayatına hakimdir. Mahkûm ve esir kalmamak için bu hakimiyete iştiraka mecburuz.

2. Medenî milletler ailevi ve içtimai hayatlarında bazı esaslara riayet etmekle mükelleftirler. Biz de, içtimai hayatımızda laubalilik, ihmal, dikkatsizlik, nezafet ve intizama adem-i riayet gibi nakisalardan içtinap etmek mecburiyetindeyiz. Mekteplerimiz, adab-ı muaşeret, içtimai hayat ve mesai usul ve tarzlarında temizlikte, intizamda, çocukların yekdiğerlerine karşı olan muamelelerinde, muallim ve talebe arasındaki münasebetlerde medenî bir heyet-i içtimaiyeye nümune-i imtisal olabilecek bir manzara gösterebilmelidir. Bunu temin edemeyen mektep idaresi vazifesini yapmamış olacaktır.

3. Türk milleti, büyük fedakarlıklardan sonra en mütekâmil bir şekli hükümet olan cumhuriyeti elde etmiştir. Cumhuriyet, milletin ruhunda doğan ve bilakayduşart hakimiyetini idame ve teyid eden kutsî bir müessesedir.

Bu müesseseyi çok büyük bir alaka ve dikkatle muhafaza etmek, milletimiz için en feyz-bahş ve mesut bir şekilde tekemmül ettirmek esaslı bir vazifemizdir. Yeni nesli yetiştirmekle mükellef olan muallimlerimizin bu mühim vazifelerini büyük bir itina ve ihtimam ile ifa etmelerini chemmiyetle talep ederim. Çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakar olmak mefkûresini taşımalıdır.

4. Cumhuriyet, mesuliyetini müdrük ve faziletli vatandaşların meşur faaliyetleri ile yükselir. Siyasî ve içtimai terbiyemizin tekâmülü nisbetinde cumhuriyetimiz de kuvvet iktisab eder ve feyiz verir. Çocuklarımıza ve geçlerimize daha mektep ailesi içinde yaşarlarken hürriyet ve mesuliyetlerini idrak ettirmek lazımdır. Vicdan ve fikir hürriyetini ve bu hürriyet mukabilinde şuurlu bir mesuliyeti, mektep içinde faal bir terbiye ile gençlere telkin etmek mürebbilerimizin mühim bir faaliyet esasıdır.

5. Tedrisatta hedefimiz "Malumatı insan için fazla bir süs bir vasıta-ı tahakküm yahut medenî bir zevk olmaktan ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz

haline getirmek"tir. Vekâlet, her mektebi laboratuvar ve atelyelerle ve vesait-i tedrisiye ile teşhiz etmek karar-ı katisini almıştır. Mamafih vazifesinin ehemmiyetini müdrük her muallim biraz zamana mütevakıf olan bu tam tesisatı beklemeksizin tedrisatını ameli bir hale getirmek için birçok tedbirler ve vasıtalar bulabilir. Muallimlerimizin bu husustaki faaliyetleri ehemmiyetle takip edilecek, müsbet veya menfi neticelere nazaran Vekâlet nazarındaki vaziyetleri teyyün edecektir.

6. Çocuklarımıza ve gençlere ilim ve tettebbu zevkinin verilmesi lazımdır. Ders saatleri haricinde talebenin kitap okumalarını temin için mütalaa salonları hazırlamak ve buralarda onların memnuniyetle okuyabilecekleri kitapları, risaleleri, mecmuaları toplamak lazımdır. Vekâlet bu gibi kütüphanelerin tesisi için ehemmiyetli yardımlarda bulunacaktır. Çocuklara ait olarak teşekkül edecek olan bu kütüphanelerin bizzat kendileri tarafından idare olunması terbiyevi gayelerimiz nokta-i nazarından ehemmiyetle matluptur.

7. Sıhhi hayatımızdaki zaaf ve inhitatlar varlığımızı tehdit edecek bir şekil almaktadır. Benzi sarı, cılız çocukları her yerde kemal-i teessürle görmekteyiz. Milletimize sıhhatin kıymet ve ehemmiyetini anlatmak ve bütün fertleri hıfzıssıhhat kaidelerine riayete alıştırmak vazifelerimizin en büyüklerinden biridir. Talebeye, velilerine sık sık sıhhat konferansları tertip etmek lazım olduğu gibi mektep ve idare talim heyeti sıhhat esaslarına riayette herkese rehber olmalıdır. Mektebin müştemilatının ve eşyasının çok temiz ve muntazam olması, yemeğe ve yatmaya müteallik tertibat ve idarenin tamamen sıhhi olması katiyyetle mültezemdır. Mütemadi bir surette vaki olacak tefişlerle bu mühim esasa riayet etmeyen idare ve talim heyetleri hiçbir sebep ve bahane ile kendilerini mesuliyetten kurtaramazlar.

8. Mekteplerimizde spor faaliyetleri gittikçe muzır bir şekil almaktadır. Spordan maksat bedeni ve fikri kuvvetlerimiz arasında bir ahenk ve muvazene temin etmektir. Dün, beden aleyhine bir fikri faaliyet vardı. Bugün de fikir aleyhine bir spor ihtiras ve incizabı başlamıştır. Kuvvetli bir surette hazırlamak istediğimiz yeni neslimizi zaaf ve teraddiye uğratacak bu vaziyete karşı Vekâlet müsamahakâr yedi davranamaz. on yaşını ikmal etmemiş, ilk bedeni inkişafı temin eden terbiye-i bedeniye oyunları ile hazırlanmamış gençlerimizi tabii bir surette ihtiras meydana getiren ve kuva-yı bedeniye israf ettiren spor faaliyetlerine sevk etmek tehlikelidir. Fikri mesaiye ve

çocuklarımızın derslerine zarar veren spor hareketleri mekteplerimizde yer bulmayacaktır.

9. Mektep, cemiyetin bir uzvudur. Bu uzvu cemiyetten ayrı düşünmek ve mütalaa etmek kabil değildir. Mektep idaresi cemiyetin ve ailelerin ihtiyaç ve arzularını kemal-i samimiyet ve dikkatle dinlemek mecburiyetindedir. Bunu ihmal eden mektep vazifesinin hudut ve kuvvetini azaltır. Çocuğun ahlaki ve fikri inkişafında mektep aileye ve aile mektebe her zaman müteakıl yardımlarda bulunabilir. Binaenaleyh mektep idaresi çocuk aileleri ile kendi arasında irtibat ve münasebet vesilelerini ihzar etmek vazifesi karşısındadır. Unutmamak lazımdır ki mektep yetiştireceği kıymetli uzuvlarla aile hayatı ve terbiyesi üzerinde fiili tesirler yapan bir terbiye muhitidir.

10. Bugünkü medeniyetin büyük eserleri teavvun ve tasarruf fikirleri ile vücuda getirilmektedir. Muassır medeniyetin en mühim kuvvetini teşkil eden büyük iktisadi müesseseler bu fikrin mevludurdular. Maarif siyasetimizde iktisadi gayeler takip etmek kararımızdır. Demokrasiye istinad eden bir devletin fertlerini birer içtimai ve iktisadi uzuv olarak yetiştirmek vazifemizdir. Bu nokta-i nazardan teavvun ve tasarruf ve iktisat fikirleri vermek ve bunların kendi aralarında yapacakları tasarruf sandıkları hayırperver cemiyetlerle bu faaliyete ihzar etmek icap eder. Bütün arkadaşlarımı bu mühim esas üzerinde faaliyete davet ederim.

11. Medeni bir heyet-i içtimaiye intizam ve inzibat fikirlerinden mahrum kaldığı zaman inihale doğru sürüklenir. Çocuklarımız da kuvvetli bir intizam ve takip itiyadı uyandırmak ve mekteplerimizde inzibata dikkat etmek elzemdir. Şunu da ilave edeyim ki bundan istihdaf ettiğimiz maksat hür ve makul bir inzibattır.

Bu tamimde işaret ettiğim noktalara mekteplerin ne dereceye kadar ihtimam ettiklerini sık sık teftişlerle ehemmiyetle takip edeceğim. Bütün arkadaşlarıma vazıhan söyleyeyim ki bu tamimi mutat ve merasime ait bir hareket gibi telakki etmesinler. Tesbit ettiğim bu maddelerde ihmal ve lakaydilerini gördüğüm mektep idare ve talim heyetlerinin vaziyetini müsamaha ile görmeme imkân yoktur.

Yeni bir mefkûre ve varlık içinde yeni tedris senesine başlıyoruz. Türkçü, cumhuriyetçi ve teceddüde âşık bir nesli hazırlamak vazifesini bütün bir tarih karşısında deruhte eden arkadaşlarımla muvaffak olması en samimi bir arzum ve temennimdir.

Bu tebligatımın bütün mekteplerde tamimini rica ederim. Kâfi miktarda matbu nüshası leffen gönderilmiştir efendim*.

Maarif Vekili Vasıf

* 8 Eylül 1340'ta 10602-63 numara ile tamim olunmuştur.

مصارف وطلتی مجموعہ سی

سای ۱

مئدرجات :

رپورر

پروفیسور جون دووہک راپوری
دوقنور مہاروشک آشوغرافیا موزہسی تشکیلی حتنده راپوری

رہمہل

تربوی تہستلر
فرانسدہ برادلالات پروغرامی

رہمہل

اوج تعمہ
تالیف وترجہ نظامنامہ وتالیاتنامہ لری

قانونر

اورتا تدریسات معلمری قانونی
توحید تدریسات قانونی
ایاک تدریسات معلمری قانونی

مجلس ضہتہلری

کناپات

۱ مارت ۱۳۴۱ء

معارفده غايه

آنا وطنی قورنارمق خصوصنده کوسئردیکی فداکارلق ایله بوتون دنیایی حیرتده براقان اصیل و نجیب ملتیز ، شمعی ایکنچی مهم ایش قارشوسنده بولمقدهدر : قورتولان یوردییزی بوکساتمک ، اونى دنیا جتی حالنه کتیرمک .

ماتمز خلاص واستقلالى اوغرینه نصل متجد برکتله حالنده چالیشدیسه بو (بوکساتمه ویوردی جنت یایمه) ایشندهده اونله متجداً وفداکارلق ایله صاواتمالی یز .

وطنی قوزنارمه خصوصنده (فداکارلق) اک مهم عامل اولمشدره بو ایکنچی ایشمزددهده فداکارلق حسنک قابلیمزدهه عین قوتله چارچی لازم کلیمکدهدر . ملی وارلق ویوکسامک ، فداکارلق حسیله مبسوطاً متناهدر .

یوردی بوکساتمک اک مهم عاملردن بری شپهسز (تربیه و معارف) در . بونک اینچوندزکه غازی پاشا حشرتلری ، محمدلرنده : « تمحصیل ابتدائیده تدریساتک توجیدی وبالعموم مکنتیلریمزک احتیاجاتزه و عصری اساساته توفیق و معلم و مدزسلریمزک ترفیه و اقداری تأمین ایدیله جکدر . » بیورمدهدر .

اجتماعی حیاتمزک تملرنی ، عصری و ملی اساسلر اوززینده توردقندن صوگرا ، بو اجتماعی حیاتک مهم بر شاهدلماری اولان تربیه و معارف) مزیده هیچ شپهسز عصری و ملی اساسلر اوززینده قوزمق ایجاب ایتیمکدهدر .

آنجق عصری و ملی (تربیه و معارف) ایله درکه نظرلر دائمالیری به

غازی پاشا حضرت لرینک معارف عمدہ سی

و

عصری تربیہ و معارف

مصطفیٰ رحیمی

آقرہ : مطبوعات و استخبارات مطبعہ سی

۱۳۳۹